

ZGODOVINA JV EVROPE – SREDNJI VEK

VPLIV LEGE BALKANSKEGA POLOTOKA NA ZGODOVINSKI RAZVOJ:

Za razliko od Apeninskega in Pirenejskega polotoka je Balkanski polotok odprt proti S in nima izrazite naravne meje proti celini. Pokrajina je gorata, planote in kotline so med seboj ostro ločene – težje združevanje ljudstev, politična razkositost civilizacijsko nižje razvitih narodov. Vse večje ravnine so na robu in od zunaj lahko dostopne (vzhod, Panonska nižina) – vpadi plenilskih (Huni, Obri ...) ali poljedelskih ljudstev, ki so se tam stalno naselili (Slovani). Zaradi Jadranskega morja je bil znaten tudi vpliv iz Italije. Območje križanja pomembnih političnih in kulturnih vplivov ter trgovskih poti in drugih komunikacij.

NASELITEV SLOVANOV NA BALKANSKI POLOTOK:

Po propadu zahodnorimskega cesarstva 476 so prišle province Dalmacija, Panonija in Norik pod Ostrogote, ki so spoštovali staro rimsko ureditev in zagotavljali mir v provincah (varovali pred vpadi Hunov). Kmalu je to prekinilo osvajanje bizantinskega cesarja Justinijana, ki je dosegel pomembne uspehe v Afriki, Španiji in Italiji, leta 535 pa osvojil Salono (center Dalmacije) in kmalu zavzel vse balkanske province. Vendar so se tedaj na to območje umerili tudi napadi barbarskih plemen Slovanov, Obrov in Bolgarov, združenih z ostanki Hunov, razbitih po Atilovi smrti.

ROJSTVO BIZANTINSKE DRŽAVE:

Bizantinska država je nastala v letih 324-330, ko je cesar Konstantin Veliki za prestolnico vzhodnega dela rimske države izbral Bizantion. Meja med vzhodnim in zahodnim delom države je potekala po sredini polotoka (črta Beograd – Boka Kotorska). Formalno se je vzhodno rimsko cesarstvo osamosvojilo po propadu rimskega imperija, čeprav so bila že prej obdobja, ko je živelo popolnoma svoje življenje.

Uradno ime Rimsko cesarstvo – Romanija (ne Bizanc), jezik latinščina, prebivalstvo grško.

Razvoj je povzročil oddaljevanje od rimskih osnov, čeprav je imel Bizanc ravno zaradi rimske tradicije veliko prednosti – denarno gospodarstvo, dobro upravno organizacijo, razvito vojno tehniko in najemniško vojsko, napreden finančni in gospodarski sistem. Trgovina je bila v razcvetu. Moč in ugled Bizanca sta bolj kot na moči temeljila na denarju.

Problem so predstavljali Germani. Teodozij I. jim je v zameno za vojaško pomoč podelil avtonomijo. To je povzročilo barbarizacijo vojske, ki jo je rešil Teodozijev sin Arkadij, ki je tujce začel najemati le kot posameznike. Postavil se je tudi po robu patriarhu Ivanu Zlatoustu in s tem postavil cesarjevo oblast nad cerkveno.

Teodozij II. je bil utemeljitelj krščanske visoke šole, kjer so poučevali retoriko, pravo, gramatiko in filozofijo. V njegov čas sodijo tudi verska nasprotja glede tolmačenja Kristusove narave – antiohijska šola je razlagala, da sta v njem ločeni božja in človeška narava, monofizitem pa je zagovarjal njun spoj in zmagal. Zaradi pretresov, ki jih je povzročal naslednji dve stoletji, je država izgubila najbogatejši provinci – Egipt in Sirijo.

Potem se je leta 450 začela doba voljenih cesarjev (cesarji so v resnici prišli na perstol z denarjem, vojsko in spletkami). Prva pomembnejša cesarja tega obdobja sta bila Justin I. in Justinijan I. v 6. stol. V to obdobje spada tudi začetek slovanskih vpadov na to območje.

Justinijan je bil vojaško zelo aktiven, ponovno je zavzel S Afriko, premagal Ostrogote (Italija) in Vizigote (Pirenejski polotok), največ težav je imel s Perzijo in ohranjanjem vzhodne meje v Mezopotamiji.

Novosti v krščanski arhitekturi in umetnosti, cerkev sv. Sofije (dimenzije, nove tehnike), številna nova mesta in gradovi.

Njegovo najpomembnejše delo je bila kodifikacija rimskega prava – Codex Justiniani (529), izdane so bile tudi nekatere druge zakonske zbirke (privatno pravo – Digesta).

Okrepil je denarno gospodarstvo – zlatnik hyperperos, srebrnik perpera zelo dolgo v obtoku. Obrtne delavnice so proizvajale zelo kvalitetno blago, pomembni veji sta bili industrija svile in delavnice emajlov.

Politično je bil avtokrat. Leta 532 je izbruhnil upor Nike med strankama plavih (pravoslavnih veleposestnikov) in zelenih (uradnikov monofizitov), ki sta svoje spore prenesli na ulice. Justinijan je ostro nastopil proti njim, kar je sprožilo upor, ki ga je zadel vojskovodja Belizar.

Justinijan je hotel ponovno združiti celotno nekdanje rimsko cesarstvo, pri tem pa je zanemaril moč Perzije, ki je ogrožala najbogatejše in najbolj poseljene pokrajine cesarstva, istočasno pa so ga s severa ogrožali Slovani.

Po Justinijanovi smrti je cesarstvo začelo slabeti – vojne s Perzijo, izguba Italije, neuspešna obramba S meje ...

Cesar Mavrikij je uspel propadanje države upočasniti z novo upravo in ohranitvijo nekaterih ozemelj v Italiji in Afriki. Tam so tedaj nastala vojna namestništva – Ravenski in Kartaginski eksarhat – militarizacija bizantinske uprave.

Potem ko so ga v uporih ubili, je na oblast prišel Foko, pod katerim je cesarstvo padlo najnižje, vendar se je ohranilo s pomočjo obrobni sil. Kartaginski eksarh Heraklej se je uspel polastiti prestola in vse svoje vladanje posvetil bojem s Perzijci, kar pa je Slovanom omogočilo naselitev na bizantinskem ozemlju.

PRVA FAZA SLOVANSKIH VPADOV:

Prvi vpadi barbarov (Skitov in Bolgarov) prek Donave (493-505) so sprožili gradnjo Dolgega zidu med Črnim in Marmarskim morjem. V drugem velikem bolgarskem sunku (514-517) pa so sodelovali tudi že Slovani, ki so jih bizantinski pisci sprva imenovali Geti.

Prvi samostojni slovanski napad v času Justina I. so izvedli Anti, predniki vzhodnih Slovanov. Od Slovanov so se razlikovali predvsem po notranje teritorialnih in političnih zvezah, gospodarsko, družbeno in kulturno pa ne. Napad je odbil bizantinski vojskovodja. V Justinijanovem času so postali vpadi Bolgarov, Antov in Slovanov vse pogostejši, Justinijan pa jih je uspel zadržati tako, da je k Donavi v Trakijo poslal poveljnika Hilbudija.

Po treh letih miru pa je Hilbudij skupaj z velikim delom vojakov v zasedi izgubil življenje in meja je bila spet odprta, še toliko bolj, ker je imel Justinijan odprta tudi bojišča na zahodu, v Perziji ... Leta 535 so v cesarstvo vdrl Bolgari in premagali bizantinsko vojsko. 538-540 so sledili bolgarski vdori, 540 pa so Bolgari stopili v zavezništvo s Slovani. Prva vojska je vdrla do Jonskega morja skozi Trakijo v srednjo Grčijo do Korintskih ožin, druga vzhodno od Soluna, tretja pa je prišla do Carigrada. Istočasno so v Trakijo vpadli tudi Anti.

Sredi 6. stol. je prišlo do prvega vrhunca slovanskih vpadov. Ropali so po celotni Trakiji in Iliriku, bizantinska vojska je komaj ubranila Carigrad. Justinijan je poskušal primanklaj vojske nadomestiti z utrdami in zidovi, vendar je bil obrambni sistem prešibak, Slovani pa so vedno bolj izpopolnjevali svojo tehniko vojskovanja in jo prilagodili obleganju utrjenih mest. Glavni namen njihovih pohodov je bilo pridobivanje plena.

V tem času so se na tem ozemlju pojavili tudi Obri/Avari, ki so Bizancu ponudili pomoč proti barbarom. Razbili so antsko plemensko zvezo in si podredili Slovane, zato so vpadi za 20 let prenehali. Sklenili so tudi zvezo z Langobardi proti Gepidom in si jih tako podredili skupaj z ostanki Hunov, Bolgarov in drugih plemen.

Slovani so tako skupaj z Obri sestavljali plemensko zvezo, vendar so bili vojaško šibkejši in zato vojaško in gospodarsko podrejeni Obrom.

DRUGA FAZA SLOVANSKIH VPADOV:

Po naselitvi Obrov v Panonski nižini se je pričela druga faza slovanskih vpadov. Obri so se usmerili proti strateško pomembnem mestu Sirmij. Bizantinci so ga sicer zadržali zase, vendar so Obrom odstopili del Srema in jim začeli plačevati letni davek.

Konec 60ih so se Slovani v Sklaviniji zopet začeli osamosvajati, pogosto so vpadali v Trakijo, Ilirik in Grčijo. Bizantinci so bili zaposleni s Perzijo, zato so za pomoč prosili Obre. Obrski kagan si je poskušal podrediti Slovane z zahtevo po davku, vendar mu ni uspelo.

Leta 579 se je kagan odločil, da osvoji Sirmij. Po triletnem obleganju mu je uspelo, kar je omogočilo ponovne lažje vpade Slovanov – to obdobje je bilo začetek njihovega trajnega naseljevanja na to območje. Na začetku jih je še ogrožala zveza med Bizancem in Anti, vendar so se povezali z Obri in jih uspeli premagati.

Do konca 6. stol. so si sledili številni slovanski in obrsko-slovanski napadi, konec stoletja pa je na oblast prišel Mavrikij, ki je proti njim začel vojno, ki je trajala skoraj 10 let, nato pa so ga vrgli s prestola. Pod Heraklejem je S meja ostala odprta in s tem se je začela zadnja etapa v stoletnem boju za Balkan. Do cca. 615 so se Slovani razširili preko celotnega Balkanskega polotoka.

Obrsko-slovanska zveza se je začela krhati, saj so prvi začeli pleniti druge, z naselitvijo pa so nastale možnosti za samostojne plemenske zveze. Dokončno se je obrska nadoblast zrušila po neuspešnem obrsko-slovanskem napadu na Carigrad 626.

OBSEG NASELJEVANJA:

Slovani so prihajali na to območje prek Donave iz Sklavinije ali pa iz Panonske nižine prek Sirmija. Od Soluna so vpadali v praktično vse smeri.

Konec 6. stol. so se začeli naseljevati na območje med Donavo in gorovjem Balkan, nato pa so se širili proti J. Do okrog 615 so razrušili mesta na severnem Balkanu, zasedli Trakijo in Makedonijo, skupaj z Obri pa tudi večji del Dalmacije.

V začetku 7. stol. se je že kazala razlika – Obri so še vedno le plenili območje, Slovani pa so se hoteli stalno naseliti.

Slovani so naselili polotok vse do Peloponeza, na kar kažejo tudi slovanske besede v novogrškem jeziku in številni toponimi. Vendar je bila njihova prisotnost proti J šibkejša, zato je prišlo do hitre asimilacije.

NASELITEV BOLGAROV:

Bolgari so hunsko-onogurskega porekla. Prvotno so živeli ob Volgi, sredi 7. stol. pa so jih Hazari potisnili do ustja Donave.

V začetku njihovi vpadi v Bizanc niso pomenili resne nevarnosti, dokler se niso tam leta 679 stalno naselili. Podredili so si slovanska plemena, jim vsilili svojo državno-vojaško ureditev in ime, vendar jih je bilo malo in kmalu so se asimilirali. To je bila podlaga za prvo bolgarsko državo, v kateri so prevladovali Slovani, vendar je bil do 9. stol. vladajoči sloj Bolgarov. Bizanc je državo priznal leta 682.

DOSELITEV HRVATOV:

Poročila v spisu cesarja Konstantina VII. Porfirogeneta krog leta 950 poročajo o Hrvatih v severni Dalmaciji in Srbih v srednji in južni. Oboji so po ustni tradiciji pripovedovali o priselitvi pred 300 leti.

Na podlagi dveh takih poročil se je vnel spor med zgodovinarji. Mnogi menijo, da sta obstajali dve selitvi, prva je bila selitev velikih slovanskih množic v zvezi z Obri, druga pa selitev vojaških organiziranih plemen Srbov in Hrvatov.

Do sredine 19. stol. so ta poročila jemali kot popolnoma verodostojna. Nasprotja so se

kazala med dvema skupinama – prva je zagovarjala, da so Hrvati in Srbi „klin“ med Bolgari in Slovenci, druga pa, da so most.

Gotska teorija je po drugi strani zagovarjala, da so bili Hrvati gotsko pleme, ki j v Dalmaciji premagalo Obre in si podredilo Slovane. Ta teorija je bila zavržena.

Hrvaška teorija priznava dvakratno selitev in dodaja tezo o plemenitosti Hrvatov – naj ne bi bili preprost narod ampak vojaški, viteški narod, ki je zavladal nad Obri in Slovani.

Večina danes sprejema tezo o dvojni selitvi – tudi npr. B. Grafenauer, ki je podrobno analiziral tekst in dokazal, da obstajata dve redakciji, kot vir za selitev Hrvatov pa je primerna le mlajša. Selitev Hrvatov povezuje z uporom kralja Sama proti Frankom, postavlja pa jo v leta 622-623.

Klaić pa jo povezuje s porazom obrsko-slovanske zveze pred Carigradom 626. Meni, da selitev ni bila obsežna, Hrvati pa je niso izvedli sami, ampak so proti Obrom nastopili s soplemenjaki in se nato z njimi združili v enotno plemensko zvezo. Z osvoboditvijo je prišlo do izrazitega razrednega razslojevanja.

SLOVANSKA KOLONIZACIJA ISTRE:

Istra je skupaj z Benetkami od leta 538 spadala pod bizantinski eksarhat v Raveni. V drugi polovici 6. stol. pa so to porušili vpadi Langobardov, Obrov in Slovanov. Že okrog leta 600 so Slovani naseljevali njeno celotno severno območje na Krasu do doline Reke, ustavili pa so se severno od Buzeta. Od leta 611 ni več poročil o njihovih napadih, kar dokazuje, da so se takrat že naselili na tem ozemlju.

Istra se je v starem obsegu obnovila šele pod Franki konec 8. stol. Drug naselitveni val sega v leto 800 v okviru frankovske kolonizacije. Do 11. stol. so se Slovani portopno širili proti zahodu. Meja med S in V tokom je bila domnevno reka Mirna.

GOSPODARSKI RAZVOJ SLOVANOV V ČASU SELITEV:

Pisnih virov je malo, še manj arheoloških. Pomemben vir je skupno slovansko besedišče. Temelj gospodarstva sta bila poljedelstvo in živinoreja – skupni izrazi, kot so žito, imena mesecev, imena pridelkov (pšenica, oves, lan ...), imena za polje (njiva, ledina ...) imena za orodje (motika, kosa, ralo ...) in imena za poljska dela (orati, sejati ...).

Prebivali so v zemunicah (deloma v zemljo zakopanih hišah), ki so bile povezane med seboj s pokritimi hodniki.

Tri načini poljedelstva: požigalništvo, kopaštvo, orno poljedelstvo – nenapredno. Požigalništvo: spomladi so sežgali posušen les nizkega gozda in s tem pridobili zemljo, ki so jo površno zrahljali in zasejali žito. Drugo leto je bila obdelava temeljitejša, včasih tudi tretje leto, nato pa 2 leti kot pašnik. Potem so se morali seliti. Poljski pridelki niso zadostovali za prehrano številnih obdelovalcev, zato sta bila pomemba tudi živinoreja in lov. Kopaštvo: le z motiko (korenine), na odprtih zemljiščih, večja površina kot pri požigalništvu, vendar pogoste selitve, ker ni bilo gnojenja s pepelom. Orno poljedelstvo: do širše uporabe rala je prišlo v 7. in 8. stol., ta način se je razvil iz kopaštva, zemlja je že lahko preživljala obdelovalca in svojce, kar je omogočalo večjo samostojnost in ustalitev naselij. Ta napredek je odpravil nujnost skupinske obdelave zemlje in zemljo so začeli deliti po veljavi posameznika, kar je povzročilo razkroj rodu v vaške občine.

Obdelava kovin, izdelovanje tkanin in lončarskih izdelkov so bila običajna hišna opravila. V obrti se je začela specializacija. Bili so že usposobljeni za izdelovanje oblegovalnih strojev in drevakov – čolnov iz enega debla.

DRUŽBENA UREDITEV SLOVANOV:

Sprva je šlo za rodovno-plemensko družbeno ureditev, v kateri so bili vsi člani svobodni in enakopravni pod starešinsko oblastjo, obstajala pa sta tudi ljudska skupščina in plemenski

svet. Kot posledica številnih vojn, pridobljenega plena in gospodarskega razvoja pa je nastal nov sloj bogatejših in vplivnejših in prehod v obdobje vojne demokracije na čelu z vojaškim starešino – najsposobnejšim bojevnikom. To so bili začetki prve premoženjske in družbene neenakosti in razrednega razsojevanja.

Po naselitvi je bilo veliko tudi kasnejšega preseljevanja in z mešanjem in selitvijo v različnih smereh so nastala številna nova plemena, nekatera stara plemena pa so tako izginila. Ohranila so se le najmočnejša, kot so bili Srbi in Hrvati.

Na mesto rodovnih organizacij so stopile vaške občine, ki so imele v skupni lasti vsa neobdelana zemljišča, obdelana pa so razdelile med „velike družine“. Kasneje so nekatere vplivnejše rodbine dobile lastniško pravico do določenega zemljišča.

ODNOS SLOVANOV DO OSTANKOV STAROSELCEV:

V strnjenih skupinah so se staroselci ohranili v dalmatinskih primorskih mestih in po planinah v notranjosti v Hercegovini, Srbiji, Makedoniji in Grčiji.

V Dalmaciji so Slovani porušili le Salono, Narono, Epidaver in Dokleo, ostala mesta, kot so Zadar, Trogir, Budva, so se ohranila. Sprva Slovani niso živeli v mestih, vsa, ki so jih zavzeli, so porušili, kasneje pa so postale njihove vezi z mesti tesnejše – slavizacija mest. Najbolje je to vidno na primeru Dubravnik. Vzroka zanjo sta bila izumiranje starega romanskega prebivalstva in doseljevanje Slovanov ter ženitvene zveze.

Izumiranje se je pričelo že v srednjem veku, 14., 15. stol. Doseljevanje je bilo močnejše. Pomembno vlogo so imele ženske – imena so bila pogosto slovanska in ne krščanska kot pri moških.

Slavizacija je bila precej hitra, dokler je ni od leta 1204 začela zavirati beneška nadoblast Dalmacije. Ponovno se je pospešila, ko je bila ta nadoblast porušena 1358. Sredi 16. stol. se je ta proces končal, upravni in uradni jezik sta bila še vedno italijanščina in latinščina.

Obnovitev beneške nadoblasti med 15. in 18. stol. je spet zaustavila slavizacijo, vendar je kljub temu Split v 19. stol. postal eno od žarišč jugoslovanske misli. Beneška oblast je na mesto dalmatinščine postavila italijanščino, zato je ta poseben jezik izumrl.

V notranjosti polotoka je bilo več staroselcev na vzhodu. Njihovi potomci so Albanci, Aromuni, Grki. Slovani so jih izrinili v hribe, kjer so se morali ukvarjati z ekstenzivno živinorejo oz. polnomadskim pastirstvom. Velik del so jih tudi zaslužili ali iztrebili. Klicali so jih Vlahi. Na vzhodu so se tako ohranili Tračani in na zahodu Iliri (Aromuni in Albanci).

Izvor Albancev ni jasen. Albanski zgodovinarji zagovarjajo neposredno ilirsko potomstvo, živeli naj bi na ogromnem ozemlju, v antiki pa naj bi ohranili svojo nacionalno integriteto in zavest in etnično čisti vstopili v srednji vek. Ime naj bi dobili po plemenu Albanoi.

Albanci so brez dvoma eden od najstarejših narodov na Balkanu, vendar se v virih pojavijo precej pozno – prvič leta 1285.

Arheologi postavljajo etnogenezo Ilirov v neolitik (bakreno dobo), odprto pa ostaja vprašanje njihovega naselitvenega prostora.

Nekateri menijo, da so območje Dardanije (J Srbija, S Makedonija) v bronasti dobi naseljevali zgolj Iliri, novejša raziskava pa ugotavlja, da so tam živele tudi nekatere druge posebne etnične skupine.

V železni dobi so bili Iliri v ekspanziji.

Nato je prišel polotok v oblast rimskega imperija. Južnoilirke in dardanske države so bile razbite, vendar je Dardanija spadala med najmanj romanizirana območja, kjer se je avtohtono prebivalstvo najbolj obdržalo.

Ta kontinuiteta je bila prekinjena z naselitvijo Slovanov v 6. in 7. stol. Kosovo je bilo odprto in pomemben prostor, ravnine so bile primerne za poljedelstvo. Staroselce so Slovani pobili, ali pa so se asimilirali, večina pa se je umaknila v planine, kjer so se pod imenom

Vlahi ohranili še do srednjeveške Srbije in celo pod Turki. Najbolj strnjeno na Kosovu.

Kljub 600 letom razlike od izginotja Ilirov in Dardancev do pojava Albancev v jeziku najdemo kontinuiteto.

Znano je, da so Albanci nastali iz neromaniziranega paleobalakanskega prebivalstva v katerem je bilo veliko Ilirov in Dardancev. Predvidevajo, da je v okviru nomadskih premikov prišlo do procesov, zaradi katerih se je iz tega prebivalstva v 11. stol. izoblikoval albanski narod.

V srednjem veku so Albanci in Aromuni živeli v nestalnih naseljih šotorov, imenovanih katuni. Albanci so se stalno naselili šele pod Turki, Aromuni pa se sploh niso, dokler se v Istri niso pohrvatili.

Ime Vlahi v srednjeveški srbski državi in pod Turki ni več označevalo izključno etnične pripadnosti, ampak tudi družbeno pripadnost – živinorejci.

Največ romaniziranega prebivalstva je ostalo na jugu. Tja naj bi pribežali iz drugih delov polotoka. V 11. in 12. stol. naj bi se selili proti S vdanašnjo Romunijo. Danes poznamo še kar nekaj strnjenih skupin pod različnimi imeni, Vlahi se ponovno ozaveščajo, ponavadi so pastirji, živinorejci, ampak pogosto zelo bogati. V 19. stol. so se veliko odseljevali in se začeli ukvarjati s trgovino in obrtjo. V to skupino sodijo tudi Grki.

OD RODU DO RAZVITE FEVDALNE DRUŽBE:

Pomembne gospodarske spremembe na S in V Evrope v 6. in 7. stol., ustalitev njive, dveletno kolobarjenje, nato triletno, ki se je do 10. stol. razširilo po vsej Evropi.

Z napredkom v poljedelstvu se je izoblikovala privatna kmečka lastnina, v nekdanjih rimskih pokrajinah je to povzročilo drobitev latifundij na kmetije, med Slovani in Germani pa prehod od vaške občine kot lastnice zemlje k posesti posameznih družin.

Na tej podlagi se je razvila tudi fevdalna družba, razdeljena v sloj bogatih fevdalnih veleposestnikov in odvisnih kmetov. S koncem tega procesa se konča tudi prehod od rodovne do popolnoma razvite fevdalne družbe.

Do konca 11. stol. je v Z Evropi prevladovalo naturalno gospodarstvo in samooskrbno kmetijstvo (in obrt). Drugače je bilo na območju Bizanca, kjer je bil gospodarski in finančni sistem visoko razvit in prevladovalo je denarno gospodarstvo.

Prehodno obdobje na Balkanu traja od 1. do 12. stol., vendar ni potekalo povsod enako hitro. Spremenila pa se je mednarodna situacija ter razmerje sil na Balkanu, saj so se zanj začeli zanimati poleg Bizanca tudi Benečani, Franki, Normani, rimski papež in Bolgari.

PREPOROD BIZANCA:

S prihodom Herakleja na oblast se je začel preporod Bizanca. Z uvedbo grščine se je pričela helenizacija, Slovani pa so prinesli na območje novo svežo silo. Začela se je reorganizacija vojnega in upravnega sistema, ureditev po temah – provincijska uprava.

Teme so bile vojno-administrativna okrožja – nastala so z naseljevanjem vojaških enot. Prebivalci - stratioti so morali izrševati vojaško službo, dobili pa so tudi zemljiška (stratiotska) posestva in majhno plačo. S tem se je okrepila vojska, ki je bila prej večinoma najemniška. Država se je tudi politično okrepila. K temu je pripomogla tudi cerkev.

Perzijski napadi na Bizanc so se končali šele leta 661, v času arabske državljanske vojne. To je izkoristil Konstans II. in napadel Slované. To je sprožilo preseljevanje množic Slovanov v Malo Azijo.

S Konstantinom IV. so se boji z Arabci obnovili. Odločilna je bila bitka za Carigrad 674, ko so Bizantinci prvič uporabili eksplozivni "grški ogenj". S tem so utrdili prevlado v vojaški tehniki med sosednjimi narodi.

Novo nevarnost za Bizanc so predstavljali Bolgari, ki so 679 vdrli preko Donave in se naselili na območju med njo in gorovjem Balkan ter si podredili 8 slovanskih plemen. Ker so bila še številna druga plemena samostojna, je Bizanc obvladoval le malo polotoka.

Uvajanje tem se je v Mali Aziji začelo v začetku 7. stol., na Balkanu pa pol stoletja kasneje, razmahnilo se je šele v 8. stol. To je bilo obdobje ponovnega utrjevanja bizantinske oblasti. Z ureditvijo tem ob skoraj celotni obali so utrdili svoj upravni sistem. Začela se je helenizacija. V 9. stol. je prišlo do velikih pretresov, med drugim v letih 821-823 do upora maloazijskega etnično raznolikega podrejenega prebivalstva pod vodstvom Tomaža Slovana proti bizantinski oblasti. Upornike so pomagali zadušiti Bolgari, ki so od tedaj ogrožali bizantinske interese na Balkanu.

V to obdobje sodijo tudi spori glede ikonoklastičnega gibanja. Ti so pahnili Bizanc v notranjo krizo, občutno pa se oslabil tudi bizantinski vpliv v Italiji. Škofije Ilirika so bile odvzete Rimu in so prišle pod carigrajsko cerkev – vladavina sirijske dinastije.

V 2. pol. 9. stol. se je ponovno začelo obdobje razceta Bizanca. Pod Vasilijem I. je prišlo do dviga politične moči države in širjenja kulturnega vpliva, predvsem proti Slovanom. Hkrati pa je z nastopom patriarha Fotija prišlo do še večjega razkola z rimsko cerkvijo.

S pokristijanjevanjem J in V Slovanov je prišlo do kulturnega razcveta in kasneje do politične in vojaške ekspanzije. Pomembna je bila tudi bizantinska zmaga za prevlado nad pokristijanjevanjem Bolgarov in bolgarsko cerkvijo nad rimsko cerkvijo.

Boj med Bizancem in Bolgarijo za oblast nad polotokom je pritegnil tudi sosednje narode. Po smrti bolgarskega carja Simeona je Bizanc 971 pridobil oblast nad Bolgarijo. Kmalu pa se je pojavila nova nevarnost – Samuelovo makedonsko cesarstvo, ki je vstalo z uporom. Cesar Vasilij II. je bil zaposlen z državljansko vojno in Arabci in je zato uspel streti makedonsko vojsko šele leta 1014.

Tako se je bizanc spet razširil, osvojeno območje je bilo razdeljeno na teme, samostojne državnice (Hrvaška) pa so bile vazalno odvisne.

V 11. stol. je država ponovno naglo oslabela. To obdobje označujemo za vladavino civilnega plemstva. Veleposestništvo je raslo brez ovir na račun kmečkih in stratiotskih posesti. Tudi vojaška moč je padla, ker so stratioti raje plačali davek kot šli v vojsko – spet najemniška vojska. Tematska ureditev je tako izgubila vojno naravo.

Politična in kulturna razdelitev sveta je sprožila dokončen razkol med vzhodno in zahodno cerkvijo. Bizantinska cerkev se ni več podrejela univerzalizmu rimske. Neposredni povod je bil banalen spor o (ne)kvašenem kruhu pri bogoslužju. Papež in vzhodni patriarh sta drug drugega izobčila.

Zunanjepolitični položaj se je slabšal, državo so ogrožali Pečengi, Uzi, Ogri, z vzhoda Seldžuki in z zahoda Normani. Zaradi Seldžukov so Bizantinci izgubili Malo Azijo, ki je bila center njihove moči, zaradi Normanov pa še vsa oporišča v Italiji. To je povzročilo nastanek novih držav pod latinskim vplivom.

HRVATJE V DOBI NARODNIH VLADARJEV:

Od začetka 9. stol. dva samostojna politična centra ob Jadranu: hrvaška in neretljanska kneževina.

Jedro plemenske zveze je bilo med Cetino in Velebitom, razvoj je bil zaradi sosednjih dalmatinskih mest hiter. Ta območja so bila izhodišče pri nastajanju Hrvaške.

Samostojneje se je razvijalo območje med Velebitom in Rašo (Liburnija), ki je bilo šele kasneje priključeno Hrvaški.

Neretljanska kneževina ali Paganija je sprva verjetno spadala k srbski plemeski zvezi, vendar je kmalu postala samostojna. Ker je niso omejevala dalmatinska mesta je imela boljši položaj – gusarstvo. Šele konec 11. stol. so se združili s Hrvaško.

Kraji med Gvozdom in Dravo so se do konca 8. stol. pod Obri razvijali ločeno. V 9. stol. so bili pod Franki posebna kneževina. Od 10. stol. dalje pa so se začeli povezovati s Hrvaško, čeprav so se še do 15. stol. imenovali Slavonija oz. Slovinje.

Hrvati v J in srednji Istri so živeli povsem samostojno, z drugimi Hrvati so bili povezani prek glagolice in slovanskega bogoslužja, poleg tega so se tja priseljevali matični Hrvatje.

Politični razvoj od 9. do 11. stol.:

Prvi viri izhajajo iz časa Karla Velikega (omenja kneza Vojnomira Sclavusa). V vojni z Bizancem so Franki pridobili veliko kopnega ozemlja, Bizancu so ostali otoki in mesta.

V 9. stol. je v hrvaški vladal knez Borna. Hrvaška je bila zelo gorata in je ležala v bližini dalmatinskih mest, zato se Franki vanjo niso vmešavali. Borna je pri njih iskal oporo za pridobitev plodne zemlje v zaledju teh mest. Medtem je v ravninski Slavoniji vladal knez Ljudevit Posavski. Ker je bila Slavonija izpostavljena bizantinskemu vplivu in pritisku Bolgarov, so si Franki prizadevali utrditi svojo oblast s širjenjem krščanstva, podpiranjem domačih fevdalnih elementov in vojsko. To je izkoristil furlanski mejni grof Kadaloh, ki se je vmešal v slavonsko notranjo upravo in hotel s silo uvesti frankovski fevdalizem.

Slavonci so se kmalu začeli pritoževati, da grof presega in zlorablja svojo funkcijo in pravice. Kralj Ludvik Pobožni je te pritožbe odbil, zato mu je Ljudevit Posavski leta 819 odpovedal svojo pokornost. Kadalohove čete je Ljudevit porazil še isto leto.

Ljudevitov uspeh je povzročil, da so se mu kmalu pridružili tudi vsi ostali posavsko-podonavski Slovani. Franki so jih ponovno napadli (na prošnjo jih je podprl tudi knez Borna) in Ljudevit jih je ponovno porazil.

Franki so šele leta 822 napadli s tako silo, da je moral Ljudevit deželo prepustiti brez boja in pobegniti. Zatekel se je na Hrvaško, kjer je upal da se bo lahko pogajal s Franki, vendar je bil tam zahrbtno ubit.

O kasnejši usodi Slavonije vemo zelo malo.

Ko so Franki razdelili furlansko marko na 4 grofije, je Hrvaška prišla pod italsko oblast. Frankovski vpliv je bil vedno šibkejši, slabel je tudi Bizanc, Arabci so napadali J Italijo in Jadran. Pojavila se je nova politična sila – Benetke. V teh težkih razmerah se je Hrvaška težko razvijala.

Bornu je sledil Vladimir, njemu pa Mislav, ki je prestavil prestolnico v Klis nad Splitom in daroval splitski cerkvi vas Putal s cerkvico sv. Jurija.

Spet se po 200 letih omenjajo neretljanski gusarji, ki so bili zaradi svojega strateškega položaja v nenehnih sporih z Benetkami. Neretljani so 846 uspeli priti do samih Benetk, ker so morali Benečani pomagati Bizancu v bojih z Arabci.

Mislavu je sledil Trpimir, ki je bizantinske boje z Arabci izrabljal, da je zavzel čimveč ozemlja okoli bizantinskih mest. Zapletel se je tudi v vojno z Bolgari, v kateri je zmagal.

Ugled hrvaškega dvora se je kazal tudi v prisotnosti Benediktincev tam. Ti so kot močna gospodarska, družbena in kulturna sila veliko pomagali Trpimiru pri utrjevanju oblasti.

Drugi pomemben dokument je ponarejena listina iz 16. stol., po kateri naj bi si Trpimir izposodil srebro pri splitskem škofu za gradnjo samostana. Vrnil naj bi mu v obliki potrditve lastnine nad posestvi, ki jih je imel na Hrvaškem in izročitve oblasti nad Mislavovo cerkvico z desetino. Dokaz za ponaredek: omenja splitskega nadškofa, dejansko pa je imel takrat Split le škofa. Osnova za ponaredek je bil original, v katerem je vladar daroval cerkvico ninskemu škofu. Trpimir ni bil odvisen od cerkve ali županov, bil je edini hrvaški vladar, ki mu je uspelo premagati dalmatinska mesta. Ponarejanje takih listin je bil način, s katerim so kasneje dalmatinske škofije poskušale braniti svojo posest.

Trpimirovo ime najdemo tudi v Čedadskem evangeliju in na razvalinah samostana v Rižnicah.

Nasledil ga je knez Domagoj, ki je na oblast prišel zaradi notranjih sporov – Trpimirovi sinovi naj bi se pridružili bizantinskemu škofu, Hrvati pa so ostali zvesti papežu. Državljanjsko vojno so izkoristili Benečani in dosegli svobodno plovo. V Bizancu pa je na oblast prišel Vasilij I., ki je zopet vzpostavil oblast nad Dalmacijo. Hrvaška je kljub temu še vedno priznavala nadoblast Frankov. Franki in Bizantinci so bili v trenutnem premirju, ker so imeli skupnega sovražnika – Arabce. Nove napetosti med Hrvati, Bizancem in Neretljani so povzročili gusarski napadi na rimske škofove.

Zatem je Hrvaška spet prišla pod bizantinski vpliv – ozemlje pomembno zaradi boja za italško dediščino. Prestol je zasedel Sedeslav/Zdeslav, ki ga je podprl cesar. Na cerkvenem območju naj bi vpliv Bizanca zamenjal vpliv Ogleja, kar je sprožilo številne napetosti. Pojavilo se je vprašanje odnosa med ninsko cerkvijo in dalmatinskimi škofijami. Dalmatinska mesta so plačevala Slovanom davek – mogoriš, v zameno za mirne sosedske odnose.

Sedeslava je izpodrinil Branimir, ki je nasprotoval Bizantincem in se oprl na papeža – Rim ni mogel politično ogroziti položaja hrvaškega kneza, njegova vloga pa je bila odločilna za formiranje njegove neodvisne oblasti. Bizanc je priznal Branimirja in s tem začasno izgubil vpliv nad Hrvaško. Tako je Hrvaška postala neodvisna, svobodna država.

Benečanski porazi proti neretljanskim gusarjem so povzročili, da so Benečani celo 10. stol. plačevali Hrvatom tribut za mirno plovo – pomemben dohodek.

Branimirja je nasledil Mutimir, ki je najbolj znan po omembi v ponarejeni listini. Bil je razsodnik v sporu med ninskim in splitskim škofom za cerkvico sv. Jurija.

Za Mutimirjem je na oblast prišel Tomislav, ki je bil prvi hrvaški kralj. V njegovem času država ni le ohranila politične samostojnosti, ampak se je tudi širila. Pred Madžari in Bolgari so jo branile planine, z morja pa je ni ogrožal nihče, saj je bil Bizanc prešibak.

Hrvaška vojska je bila močna, kar dokazuje, da je bilo takrat tam veliko svobodnjakov, ki so sestavljali pehoto, fevdalizacija pa še ni zajela vasi.

Tomislav je začasno priključil tudi Slavonijo, vendar je bila njegova oblast tam šibka. Po prihodu Madžarov je postala Slavonija prehodno območje z menjajočo se oblastjo.

Hrvaško so ogrožali Bolgari, ki so tako hoteli priti do Bizanca. V svojih poskusih so bili neuspešni, nato pa je car Peter podpisal mir s Tomislavom. Mir med Bolgarijo in Bizancem je posredoval papež in zato dobil nazaj oblast nad dalmatinskimi škofijami.

Zato je bil leta 925 v Splitu sklican sabor vseh dalmatinskih škofov in paeževih zastopnikov. Obravnavali sta se vprašnji primata in obrednega jezika.

V Dalmaciji so učenci Cirila in Metoda vnesli v cerkve „barbarski“ liturgični jezik. To se je papežu zdelo sporno. Do tega je pokazal sovražno stališče in sabor je prepovedal nove posvetitve duhovnikov v slovanskem jeziku. Bogoslužje se je smelo opravljati v tem jeziku le v skrajni sili. Kljub temu do uničenja slovanskega bogoslužja ni prišlo, ker latinska duhovščina ni imela dovolj moči.

Drug obravnavani problem je bil, kateri škof bo postal metropolit na hrvaškem in dalmatinskem teritoriju. Možna je bila izbira zadrškega škofa (Zadar kot prestolnica teme) ali pa ninskega škofa kot prvaka na hrvaškem ozemlju. Vendar so bili sklepi sprejeti glede na cerkvene kanone – škofija z najdaljšo tradicijo, zato so izbrali splitskega škofa (navezovanje na staro škofijo v Solinu). Ninska škofija je bila ukinjena.

Ninski škof Grgur se je temu poskušal upreti – pogosto to prikazano kot boj za narodno cerkev, vendar je bil v resnici motiviran z dohodki in posestjo, ki bi jih v tem primeru dobil.

Zato je bil čez 3 leta sklican ponoven sabor, ki je le potrdil sklepe prejšnjega. S tem je Hrvaška v celoti prišla pod vrhovno cerkveno vodstvo latinskega dalmatinskega klera.

To je imelo velik pomen za razvoj Hrvaške – vladarji pri utrjevanju fevdalizma niso imeli tolikšnje opore v cerkvi, zaradi širitve dalmatinskih škofij proti Hrvaški je bil večji

dalmatinski vpliv na Hrvate, hkrati so se s tem odprla vrata naseljevanju Hrvatov v dalmatinskih mestih.

Po Tomislavovi smrti nekaj časa ni bilo sposobnega naslednika. V času Miroslava I. (945-49) je izbruhnila državljanska vojna – ban Pribina na koncu da umoriti kralja. Na prestol pride Mihael Krešimir II. V tem času je moč Hrvaške močno padla.

V tem času notranje krize Hrvaške se v sosednji Raški pojavi močna vladarska osebnost, knez Časlav, ki Hrvatom iztrga območje Bosne.

Neretljani so se med tem uspešno branili pred Benečani. Kljub temu so pristali na plačevanje davka Benečanom, ki so jih odtlej pustili pri miru.

Po Krešimirju II. je na oblast prišel njegov sin Štefan Držislav. V tem času je Bizanc uničil prvo bolgarsko cesarstvo, vendar so hkrati postali nevarni Makedonci pod Samuelom, ki so prodrli vse do Zadra. Zato sta Bizanc in Hrvaška postala zaveznika, vendar ne za dolgo, ker je Bizanc moral popuščati Benetkam. Benetke so medtem na svojo stran pridobile tako Bizanc kot nemškega cesarja, nato pa so se odločile znebiti se Hrvaške. Sovražne odnose je dož spodbudil tako, da Hrvaški ni plačal letnega tributa.

Po Držislavovi smrti so se njegovi trije sinovi borili za nasledstvo, kar so Benetke izkoristile za poseg v Dalmacijo. Večina mest se jim je prostovoljno predala, vendar beneška oblast ni trajala dolgo. Hrvaški kralj je postal Krešimir III. skupaj z Gojislavom, zaradi spora pa so Hrvati izgubili tribut in prevlado na Jadranu.

Tretji brat Svetoslav je zbežal v bizantinski trogir in z beneškim dožem sklenil zvezo. Svojega sina je predal kot talca, ki se je poročil z doževo hčerko. Oba sta se zatekla v Benetke in nato skupaj z Orseoli na Ogrsko. Ogrski vladarji so ustanovili posebno politično enoto, dukat oz. banat slavonski in Slavonija je imela od tedaj poseben položaj.

Hrvaška se je v tem času proti Benečanom in bizancu povezala z Makedonci. Ko je bilo makedonsko cesarstvo uničeno, si je bizantinski cesar Vasilij II. ponovno podrgel ostanke makedonske države in Hrvaško, čeprav se v njene notranje zadeve ni vmešaval. Med Benetkami, Bizancem in Hrvaško pa se je začel boj za dalmatinska mesta. Pritiski na Hrvaško so popustili ker je leta 1025 umrl Vasilij II., naslednje leto pa so bili iz Benetk izgnani Orseoli.

Naslednik Krešimirja Štefan I. je za kratek čas pridobil Zadar. Zaradi teh bojev se je središče Hrvaške spet prestavilo v Nin. V J Italiji so se v tem času pojavili Normani (zač. 11. stol.).

Sledil je Peter Krešimir IV., ki je po naključju dobil pod oblast dalmatinska mesta. Sklepajo tudi, da je bil glede Dalmacije neodvisen od Bizanca.

Vzpon Hrvaške pod Krešimirjem IV. Je bil posledica anarhije v Bizancu in notranjih razmer na Hrvaškem. Krešimir se je povezal z Zadrom in cerkvijo, načrtno je gradil mesta ob Jadranu. Center je postal Biograd. Dalmatinska mesta so se popolnoma osamosvojila in dosegla avtonomijo. Ukinjena je bila tema, javna oblast se je fevdalizirala.

Ponovno se je aktualiziralo cerkveno vprašanje. Vzhodna in zahodna cerkev sta se dokončno ločili. Rimski cerkev se je nagibala k reformam, hrvaški vladarji so se ponovno začeli povezovati z njo.

III. splitski sabor 1060 je sprejel iste sklepe kot prej lateranski koncil, dodana pa sta bila še dva: duhovniki si morajo briti brke in brado (bizantinski – pravoslaven izgled) in v duhovnika ni smel biti posvečen tisti, ki ni znal latinsko (kazen: izobčenje).

Ti sklepi so povzročili ogorčenje med Hrvati, ponekod je prišlo celo do spopadov. Izredne politične razmere so vplivale na to, da se je v delu Hrvaške in Istri kot jezik bogoslužja utrdil slovanski jezik. V katoliški cerkvi je prišlo do razkola in dveh papežev.

Na ponovnem saboru so obračunali s tremi glavnimi protireformističnimi škofi, vendar s tem niso iztrebili glagoljašev.

V tem času se je pojavila delitev Hrvaške na banovine – hrvaški ban Gojčo in slavonski ban Zvonimir, ki se je povezal z Ogrji in kasneje celo sopedpisoval kraljeve listine.

Leta 1074 je normanski knez Amiko ujel hrvaškega kralja in ga odpeljal s seboj. To vest so sprva tolmačili tako, da naj bi bil ta hrvaški kralj Slavec, ki so ga nezadovoljni Hrvati izbrali za kralja, Amiko pa naj bi ga odpeljal na poziv dalmatinskih mest in papeža. Kasnejši zgodovinarji ugotavljajo, da je bil Slavec v resnici le vladar Neretljanov in ne dejanski Zvonimirjev protikandidat, zato naj bi Amiko odpeljal samega Krešimirja IV.

Po Krešimirju dva problema: problem nasledstva in širitve slovanskega bogoslužja.

Prestola se je polastil Zvonimir, ki se je povezal s papežem Gregorjem VII., ki je začel striktno izvajati nauk o dveh oblasteh, pri čemer je posvetna podrejena cerkveni. To je Zvonimirju prineslo dvojno korist: priznanje oblasti in vladavino nad določenim ozemljem. Papež je za to od njega zahteval prisego zvestobe in denarne obveznosti.

Zvonimir si je uspel priboriti hrvaško primorje in nekatere otoke, izgubil pa je območje v Istri. Njegov najpomembnejši dosežek je bil oblast nad dalmatinskimi mesti – 1. hrvaški kralj, ki mu je to uspelo. Njegovo kronanje je prvo v zgodovini dokazano kronanje na Hrvaškem. Okoli njega so se že začeli pojavljati „prvaki“, „nobiles“ in „zvesti“ - vazalni odnosi. Na Hrvaškem je poskušal doseči naklonjenost s podeljevanjem kraljevih pravic. Javna oblast se je začela spreminjati v zasebno.

Zvonimirju verjetno ni uspelo obdržati vseh dalmatinskih mest, ki so stremela k nadaljni avtonomiji. Mesta (Zvonimir pa ne) so bila tudi zaveznik normanske vojvode proti Bizancu.

Po Zvonimirju je prišel na oblast Stjepan II, ki je kmalu umrl. Nato je zavladovala anarhija. Nastali sta dve stranki: velikaši so napadali drug drugega, del je pričakoval bizantinsko pomoč, druga stranka pa je hotela za kralja ogrskega kralja Ladislava, ki je bil tudi brat Zvonimirjeve žene. Njim so se pridružila tudi dalmatinska mesta. Ladislav brez boja uspe zasesti Slavonijo, bizantinski cesar Aleksej pa mu prepreči zasedbo ostale Hrvaške, tako da sproži vojno na Ogrskem in podpre volitve za novega hrvaškega kralja. To postane Peter. Ko je Ladislav videl, da na Hrvaškem ne bo imel uspeha, je začel proglašati Slavonijo za del Ogrske in ustanovil posebno škofijo za te dele.

Nasledil ga je nečak Koloman, ki je uspel premagati Petra in zavzeti Hrvaško, vendar so ga premagali ruski Kumani. Povezal se je s papežem in izboljšal te odnose.

Z beneškim dožem je prišel v spor za posest Dalmacije, vendar je bil prešibak. Za hrvaškega kralja se je okronal šele s pomočjo papeža 1102.

Položaj ogrskih kraljev je bil že od začetka na Hrvaškem precej negotov, ker ni temeljil na nobenih „pogodbah“. Zemlja je bila v rokah hrvaškega plemstva, zato je imela Hrvaška izjemen položaj v okviru ogrskih dežel.

Boj za oblast nad Istro:

Frankovska oblast je začela v Istri uveljavljati svoj fevdalni sistem. Zemljišča v zaledju mest si je prilastil vladar, meščani so bili izpostavljeni samovoljni škofov, vojvoda Ivan si je začel prisvajati posesti, nalagal meščanom davke in dajatve ter naseljeval na ozemlje Slované, so se meščani pritožili centralni frankovski oblasti.

Rižanska skupščina okoli leta 804 pred poslanci Karla Velikega je dosegla, da je bila mestom priznana samouprava, Ivan je obljubil, da bo Slované izselil, če bodo delali škodo, zaledne zemlje pa niso dobili nazaj. Kljub temu je rasla moč škofov in opatov, fevdalni odnosi so se krepili in razvijali naprej.

Po razpadu Furlanske marke 828 je Istra ostala pod italjskim delom frankovske države. 948 je bil Trst z okolico darovan tržaškemu škofu. Kmalu se je ostala Istra priključila vojvodini Bavarski – močan germanski vpliv. 20 let kasneje je bila osnovana vojvodina Koroška, pod katero je prešla Istra. Kasneje je bila predana kot samostojna marka v fevd.

V 10. stol. sta se po koncu madžarskih vpadov za Istro borila oglejski patriarh in istrski krajišniki Weimar-Orlamunde. Po njihovem izumrtju 1100 so pomembnejše ozemlje dobili andeško-meranski grofje, del pa patriarh.

V 9. in 10. stol. so Benetke odigrale pomembno vlogo v boju proti Hrvatom/Neretljanom in Saracenom, zato je njihov ugled v istrskih očeh rasel – Koper sam ponudi tribut in zaščito Benečanov na svojem ozemlju. To so Benetke znale izkoristiti, nemški fevdalci pa so to poskušali preprečiti. Istrska mesta so se krepila, razvijala se je pomorska trgovina. V 12. stol. so se osvobodila vpliva škofov in fevdalne oblasti in se oblikovala v komune.

PRVO BOLGARSKO CARSTVO:

Vzpon: 9. stol., kan Krum in kan Omortag, razširita državo na ozemlje nekdanje obrske države in do obzidja Carigrada – nenehni boji z Bizancem.

Bolgarski kan Boris se je zavedal, da ima krščanski Bizanc prednost pred pogansko Bolgarijo, zato se je odločil za sprejem krščanstva, vendar se je dogovarjal za prevzem od Frankov in ne od nevarnih Bizantincev. Bizantinci so zato zbrali vojsko na bolgarski meji in pod tem pritiskom je Boris popustil in prevzel krščanstvo od Bizanca. Ker je hotel administrativno neodvisno cerkev, ki ne bi bila podrejena carigraski, se je obrnil na Rim, ki je ponudbo sprejel, saj je s tem dobil oblast nad Bolgarijo.

V tem času je prihajalo do razkola med vzhodno in zahodno cerkvijo.

Bizantinski cesar Vasilij I. je skušal popraviti spor z Rimom. Na koncilu, ki je sledil, je zmagal Rim, ki hkrati ni ugodil Borisovim željam po bolgarski nadškofiji, ampak je hotel imeti popoln nadzor nad Bolgarijo.

Boris se je zato še enkrat obrnil na cesarja Vasilija I. in ta je obljubil Bolgariji nadškofijo, sicer podrejeno carigraski patriarhiji, vendar pa neodvisno v administrativnem oziru. Bolgarija je ostala od tedaj stalno v okviru carigravske pravoslavne cerkve.

Do najvišjega vzpona se je dvignila Bolgarija za časa vlade carja Simeona (893 – 927). Ugotovil je da Bizanc s pomočjo monopolne trgovine izkorišča Bolgarijo. Povzdignil je bolgarsko cerkev na stopnjo patriarhije, enakopravno bizantinski. Bizanc je zato naščuval Madžare, ki se jih je Simeon s težavo otrešel. Nato se je maščeval nad Bizantinci in kasneje še nad Madžari, ki jih velik del uničil v Besarabiji, ostale pa prisilil, da so se preselili čez Karpace v Potisje in Podonavje.

Simeon se je nato posvetil gospodarskemu in kulturnemu napredku, dokler ni bil ponovno izzvan 913 in je močno porazil bizantinsko vojsko. Bizanc je pred propadom obvaroval Roman Lekapen.

Simeon je strmel k nasledstvu Bizanca, ko se je razglasil za avtokratorja Romejcev. Podredil si je cel V del polotoka do Hadrianopolisa in Soluna, zavzel je Epir in Raško, Hrvaško pa je napadal neuspešno.

Po njegovi smrti je zavladal njegov sin Peter, carstvo pa je začelo propadati. Raška se je osvobodila, v Makedoniji so bili upori in tako oslABLJENO Bolgarijo je uničil Bizanc 971.

MAKEDONCI MED BIZANCEM IN BOLGARIJO:

V prvih desetletjih 7. stol. so Slovani zavzeli tudi področje Makedonije, razen Soluna. Med makedonskimi Slovani je ostalo precej starega prebivalstva (Vlahi), ki so močno vplivali na nadaljni razvoj Slovanov.

Gospodarstvo in družbena ureditev: ralo, ustaljene njive, sadjarstvo, suho sadje, živinoreja, tesarstvo, ribolov. Pojavljati se začnejo družbene razlike – prilaščanje zemlje.

Številna makedonska plemena so se ustalila v posameznih kotlinah. Ta območja so se sčasoma izoblikovala v kneževine, ki jih imenujemo Sklavinije. Plemena so nenehno oblegala Solun.

Justinijan II. si je uspel 688 podrediti makedonske Slované in s tem za nekaj 100 let preprečil oblikovanje njihove države, saj je bilo to za Bizanc strateško zelo pomembno območje, saj so začeli Bolgari ogrožati pomembne trgovske poti.

Makedonija pod Bolgari:

Bizantinska nadoblast je bila precej šibka, zato so se jo od sredine 8. stol. trudili utrditi, vendar so potekali konstantni boji med Bizancem in Bolgarijo, tudi za oblast nad tem območjem. Bizantinci so se branili s podreditvijo vseh slovanskih plemen v zaledju Soluna, v Trakiji so naselili koloniste iz Sirije, ustanovili so temo Makedonijo in tja naselili številno grško prebivalstvo kot stratiote, kasneje tudi pokristjanjene Turke. To pa ni zaustavilo Bolgarov, ki so od 880 širili svojo oblast dokler ni bila celotna Makedonija pod Bolgari v času carja Simeona.

Delovanje Klimenta in Nauma:

V času bolgarske uprave v Makedoniji se je pospešilo razslojevanje v vaških občinah in njihovo razpadanje. Hkrati je Bizanc hotel pokristjaniti Bolgari. Priprave za misijsko delo med Bolgari so verjetno vplivale na nastanek prve slovanske abecede – glagolice, in književnosti v jeziku makedonskih Slovanov (brata Ciril in Metod).

Med makedonske Slované se je krščanstvo širilo iz Soluna, v zadnji fazi pa je makedonsko ozemlje prišlo pod Bolgare. Na njihovem dvoru je našla zatočišče tudi večina učencev Cirila in Metoda. Nastali sta dve središči: Preslava v Bolgariji in Ohrid v Makedoniji.

Delo Cirila in Metoda je zaživel po prihodu njunih učencev Nauma in Klimenta v Makedonijo. Zmanjševala sta bizantinski vpliv in imata zasluge, da je bil uveden jezik makedonskih Slovanov ne le v cerkev, ampak tudi v književnost.

Kliment (886 – 916) je organiziral makedonsko cerkev in uvedel jezik makedonskih Slovanov vanjo. Ustanavljal je šole, ki so imele namen pripraviti domačo cerkveno hierarhijo, ki bi zamenjala grško. Postavljen je bil za škofa veličke škofije (Velika – skoraj vsa Makedonija) kot prvi slovanski škof med bizantinskimi škofi v Borisovi državi. V Ohridu je zgradil samostan, ki je pomenil središče prosvete in pismenosti. Bil je prvi slovanski samostan v Makedoniji in središče kulturnega življenja. Makedonski Slováni so po njegovi zaslugi kulturno zelo napredovali.

Pri širjenju prosvete v Makedoniji je imel velike zasluge tudi Naum. Veliko je prevajal. V tem obdobju je na bolgarskem dvoru nastala nova pisava, cirilica, ki je bila bolj praktična od glagolice.

Bogomilstvo:

Sredi 10. stol. je postal pritisk višjih slojev vse močnejši, raslo je število gospodarsko odvisnih, nesvobodnih kmetov. V času propadanja Bolgarije je to prišlo najbolj do izraza.

Nezadovoljstvo širših slojev se je odražalo v razvoju raznih sekt. Najugodnejši izraz za svoje družbene težnje so našli v bogomilstvu (po popu Bogomilu). Osnova njihovega nauka je dualistično verovanje – verovanje v dve počeli – dobro in zlo, po katerih je prvo ustvarilo nevidni, drugo pa vidni svet. Verovali so, da je svet hudičevo delo in da vse, kar je vidno, obstaja po hudičevi volji. Odklanjali so krščanske simbole, obrede, zakramente. Priznavali so le Novo zavezo in molitev Oče naš. Razglašali so askezo in odrekanje vsemu, kar je materialno. Zanikali so družbeno neenakost in vsako oblast. Hrepeneli so po vrnitvi k starim družbenim odnosom. Pred preganjalci so se zatekli v Bosno.

Samuelova Makedonska država:

Zmaga Bizanca v rusko-bizantinskem boju na bolgarskih tleh je pomenila konec Bolgarije. S tem je makedonsko ozemlje prišlo pod Bizanc, tam pa so čas državljanske vojne za upor

(976) izkoristili 4 bratje: David, Aron, Mojzes in Samuel. Samuel je postal car. Prestavil je prestolnico v Ohrid in začel širiti državo proti J, V in Z. Na bizantinski prestol je prišel Vasilij II., ki se je proti Samuelu povezal s hrvaškim kraljem in dukljanskim knezom, vendar je Samuel v pohodu na S kljub temu zmagal.

Družbena ureditev: dajatve so bile naturalne in v obliki delovnih obveznosti. Fevdalni sistem je bil slabo razvit, obstajali pa so že odvisni kmetje -pariki. Fevdalizem je prevladal kasneje, pod bizantinsko nadoblastjo.

V 11. stol. je Vasilij II. ponovno napadel, tokrat v veliko boljših razmerah in v skrbno načrtovanih napadih med leti 1001 in 1004 zavzel skoraj polovico Samuelovega ozemlja. Poslednji boji so se odvijali 10 let pozneje, Samuel je bil popolnoma poražen, vendar Vasilij še vedno ni mogel zavzeti Strumice.

Po Samuelovi smrti je zavladal njegov sin Gavril Radomir, ki ga je kmalu ubil Aronov sin Ivan Vladislav. Te razmere so omogočile Vasiliju, da je počasi osvojil celotno ozemlje – visoko plemstvo je bilo pripravljeno sprejeti nadoblast v zameno za privilegije in naslove.

Upori Makedoncev proti Bizantincem:

Po propadu Samuelove države je bil uveden splošni bizantinski upravni sistem v obliki tem. Ozemlje nekdanje Samuelove države je bilo razdeljeno na tri teme: podonavsko Bolgarijo/Paristrion (med balkanskim gorovjem in Donavo); temo Bolgarijo (jedro Samuelove države) in temo Sirmij (Srbijo).

Vasilij II. je ohridsko patriarhijo ponižal v nadškofijo, toda pustil ji je samostojnost, zato ni bila podrejena carigraskemu patriarhu, ampak neposredno cesarju.

Fevdalni razred v Makedoniji se je greciziral (po mirni poti). Davek so še naprej plačevali v naravi.

Po Vasilijevi smrti so se razmere zelo poslabšale. V Makedoniji je prevladal vpliv uradniškega plemstva. Davki so se občutno zvišali. To je prisililo kmete in stratiote, da so prehajali med podložnike – parike. Uvajati se je začel bizantinski davčni sistem in zahtevali so plačevanje davkov v denarju. Postavili so Grka za ohridskega nadškofa, s čimer so oslabili oporo slovanske duhovščine.

Leta 1040 je izbruhnil velik upor pod vodstvom Petra Odeljana. Osvojil je Niš in Skopje, nato pa krenil proti Solunu, ki ga ni mogel osvojiti.

Bizantinci so upor zadušili in obnovili svojo oblast ter še bolj izkoriščali kmečke množice. Položaj so poslabšale še težke politične razmere – ogrožali so jih Seldžuki, nov boj za prestol ...

Nov upor se je zgodil leta 1072, vodil ga je Đorđ Vojteh. Hitro so osvojili Povardarsko Makedonijo, nato pa je bil upor zadušen.

Makedonijo so nato še nekajkrat zajeli notranji boji za cesarsko oblast, tako kot tudi vojne med Bizancem in njegovimi sosedi. Razmere so se ustalile šele v začetku 12. stoletja.

Gospodarstvo in družbena ureditev v 11. in 12. stol.:

V Makedoniji se je fevdalizem utrdil v bizantinski obliki. Država je čvrsto nadzorovala plemstvo. Vazalne vezi ta ti fevdalizma ni poznal. Pariki – kmetje so bili vezani na zemljo, toda njihova posest ni bila ustaljena enota.

Ko je bil uveden zapleten bizantinski davčni sistem, so se uveljavili davčni zakupniki, ki jim je cesar te službe prodajal. Sami so merili in popisovali zemljišča in pri tem izkoriščali kmečko prebivalstvo ter izsiljevali razne darove, v skrajnih primerih so vzeli enega od petih otrok za sužnja.

Konec 11. stol. so zaradi izgube večine posesti v Aziji balkanske teme postale edini vir dohodkov. To je privedlo do sporov med davčnimi zakupniki, veleposestniki, državo in cerkvijo. Zaradi pogostih vojn je bila država prisiljena položiti roko tudi na cerkvena posestva v Makedoniji.

SRBI POD PRITISKOM BIZANCA:

Prve omembe Srbov: ime mesta v Mali Aziji iz 680, srbska plemena se omenjajo v zvezi z uporom Ljudevita Posavskega, spisi Konstantina Porfirogeneta iz 10. stol. Srbi naj bi zavzemali območje Raške, Sol, Bosno, pa tudi Zahumlje, Travunijo in Paganijo. Proces formuliranja srbske države je pozneje vključil Dukljo, odpadli pa sta Bosna in Neretljanska oblast. Glavno vlogo sta imeli Raška in Duklja.

Razvoj Raške do konca 10. stol.:

Srbi so se morali nenehno boriti za obstoj, saj sta se za Raško bojevali Bolgarija in Bizanc.

To je pospešilo razkorj družbe v razrede. Večina plemstva je podpirala vladarja, od njega so bili odvisni, zato je nova srbska država bila tako močna v boju z Bolgari.

Od začetka 9. stol. se je Bolgarija širila na srbsko ozemlje. Raške pod knezom Vlastimirjem niso uspeli zavzeti, celo širila se je. To razmerje je trajalo do 2. pol. 10. stol.

Tudi bolgarski kan Boris je napadel Srbe, vendar so ga Vlastimirjevi sinovi Mutimir, Strojimir in Gojnik porazili. Raška je toliko napredovala, da je vzdržala boj z Bolgarijo.

Raško so pri razvoju ovirali: težnje po krepitvi novih fevdalcev, nasprotja v vladarski rodbini in težnje Bizanca in Bolgarije.

Konec 9. stol. je s pomočjo Bizanca zavladal Peter Gojniković. V tem času je bila pomembna kneževina Zahumlje. S treh strani je mejila na Raško. Da bi se obranili pred srbskim in bizantinskim pritiskom, se je knez obrnil na Bolgarijo. Ta je odstavila Gojnikovića in začela se je menjava vladarjev, ki so jih postavljali Bolgarci in Bizantinci. Ker so bolgarski pretendenti kmalu prestopili na bizantinsko stran in se je vladajoči sloj nenehno opiral na Bizanc, se je Simeon odločil uničiti Raško.

Bolgarska nadoblast je trajala le do Simeonove smrti, nato se je Raška s pomočjo Bizanca spet osvobodila pod Časlavom Klonimirovičem, vendar ni več dosegla svoje pomembnosti. Okrog leta 1000 je prišla pod Samuelovo Makedonijo, po njenem propadu pa pod Bizanc.

Razvoj Duklje v 10. in 11. stoletju:

Obsegala je del današnje Črne gore. Pojavlja se tudi ime Zeta. Mejila je na Raško in Bizanc. Do 2. pol. 10. stol. je znan le knez Peter. Konec 10. in začetek 11. stol. je znan knez Ivan Vladimir, ki ga je premagal Samuel in si podredil Dukljo. Vladimir je postal njegov zet in jo dobil v upravo. Kasneje so ga v boju za prestol ubili.

Po smrti Vasilija II. je začela moč Bizanca padati, zato so se tudi v Duklji začeli upori. Prvi je sprožil upor Vojislav, vendar mu ni uspelo. Prišel pa je do velikih finančnih sredstev – zaplenil je nasedlo bizantinsko ladjo z davki, ki jih ni hotel vrniti. Bizantinska vojska je bila hudo poražena pri vpadih v Dukljo, zato so z njimi prenehali.

Tu se je začel vzpon Duklje. Vojislavu je sledil kralj Mihajlo, ki je izboljšal odnose z Bizancem, ki je celo priznal kraljevino. V tem času pa je ravno prišlo do razkola v cerkvi in padca ugleda Bizanca. Mihajlo je to izkoristil in celo za kratek čas zasedel Raško.

Pred smrtjo je za sovladarja oklical sina Bodina. V času njegovega vladanja so Normani (s podporo papeža) izrinili Bizantince (s podporo Benečanov) iz J Italije, in se pripravljali na osvajanje Balkana. To je bila težka situacija za Dukljo, v kateri se je Bodin posredno postavil na stran Normanov. V teh spopadih je osvojil Raško in Bosno.

Tedaj je prišlo do razkola v katoliški cerkvi – Bodin se je oprl na enega od papežev, in dosegel, da je Duklja postala v cerkvenem oziru neodvisna nadškofija.

Od Bodinove smrti do vključitve v srbsko državo pod Štefanom Nemanjo je Duklja hitro slabela, izgubila je številna ozelja, slabili so jo notranji boji med rodbinami ... V te razmere sta se vmešavali Raška in Bizanc, ki sta na prestol postavljali vsaka svoje pretendente.

Družbena in upravna ureditev: kmetje so postajali vedno bolj odvisni in podrejeni, omenja se že plemstvo, ki je bilo vedno manj podrejeno vladarju. Vedno bolj se je razvijal fevdalni odnos. Vendar je imel kljub temu vladar veliko moč – bil je vrhovni poveljnik vojske, sodnik in zakonodajalec. Do 12. stol. so obstajale formalne volitve, nato pa se je uveljavilo dedno pravo. Kralj je razdelil državo na 4 banovine. Pod bani so bili župani. Vsak ban je dobil 7 stotnikov, župan po enega. Stotniki so bili sodniki in pobiralci davkov.

Stara primorska mesta so imela poseben avtonomni položaj. Staro romansko prebivalstvo so od 10. stol. spodrivali Slovani. Plemstvo je nastalo iz potomcev Romanov in bogatih Slovanov, v mestu so bili še svobodni meščani, v okolici pa kmetje.

Središče boja za oblast se je preneslo v Raško.

BOSNA V MRTVEM KOTU:

Bosna je težko prehodna in prometno odmaknjena dežela. Na bosanskem ozemlju naj bi bilo v 9. stoletju več enot, v katerih se je tedaj zaključeval proces izločevanja oblasti iz plemenske družbene ureditve. Oblast je prišla v roke starešin.

V Letopisu popa Dukljanina je Bosna predstavljena kot zaključena geografsko-politična enota. Imela je vse osnovne značilnosti zgodnjesrednjeveške države. Državna oblast se je naslanjala na družbeni razred, ki je izhajal iz rodovnega plemstva. Teritorialne oblasti so prišle pod roke starešin. Starešine je volilo ljudstvo iz posameznega rodu.

Ban je bil nosilec organizirane oblasti na omejenem prostoru in predstavnik te oblasti v zunanjepolitičnih odnosih. Bosna ni bila podrejena država, ampak v vazalnem odnosu.

Po smrti Bodina je dala Bosna zatočišče članu dukljanske dinastije. To dejstvo govori, da je bila v začetku 12. stol. samostojna država, neodvisna od Duklje ali Raške.

V 30. letih 12. stoletja je Bosna stopila v meddržavne odnose z Ogrsko že kot izoblikovana država in ne kot skupnost plemen.

EKSPANZIJE BALKANSKIH DRŽAV IN UTRJEVANJE CENTRALNE OBLASTI:

Do konca 11. stol. je po veliki večini Evrope prevladoval fevdalizem kot družbeni, gospodarski in upravno-politični red. v JV Evropi so se oblikovali različni tipi fevdalizma.

Napredek v poljedelstvu in hiter razvoj obrti in trgovine sta povzročila nastanek mest. Uveljavilo se je denarno gospodarstvo. Mesta in meščanstvo so pastali nova gospodarsko-politična kategorija.

Na S in Z je razvoj potekal pod pritiskom Ogrske in Benetk, na J pa so se posamezni narodi začeli osvobajati in se usmerili k ekspanziji (Bolgarija, Srbija, Bosna).

Najbolj je na dogajanje vplival hiter zaton Bizanca.

ZATON BIZANCA:

Na oblast je v 11. stol. prišel Aleksej I. Komnen. Bizanc je doživel daljše obdobje vzpona. To je obdobje vladavine vojnega plemstva. Fevdalizacija se je razširila. Poleg najemniške vojske se je spet pojavila domača, vendar ni več temeljila na stratiotih (njihova posest je propadla), ampak na pronijarih – bizantinskih vitezih, ki so morali opravljati vojaško službo, zemlje (pronije) pa niso dobili v last.

Vedno pomembnejši so postajali Normani, ki so ogrožali Benetke, zato so se te povezale z Bizancem. Uspeli so se odkrižati Normanov, vendar je Bizanc za to plačal visoko ceno – Benetkam je moral dovoliti popolnoma svobodno plovo brez davka.

V 12. stol. je sledila oblast Manuela Komnena, ki so ga močno porazili Seldžuki. Po njegovi smrti so sledili številni uspešni upori Ogrske, Raške, Bolgarije ... Z nastankom neodvisne srbske države se je za vedno končalo obdobje prevlade Bizanca na Balkanu.

Odločilen je bil udarec Benetk, ki so IV. križarsko vojno izkoristile za zavzetje Carigrada in tam ustanovile Latinsko cesarstvo (več manjših fevdalnih držav). Hkrati je nastala Epirska despotovina, v Mali Aziji pa Nikejsko in Trapezuntsko cesarstvo. Benetke so si tako zagotovile prevlado nad najpomembnejšimi trgovskimi potmi.

V 13. stol. sta Srbija in Bolgarija podpirale obnovo Bizanca, ki je uspela nikejskemu cesarju, vendar je bil sedaj Bizanc veliko šibkejši in manjši, na njegov račun se je širila Srbija, prevlado na morju pa sta še vedno imeli Genova in Benetke.

Bizanc je zato začel s spletkami na podlagi sklepanja zvez, ščuvanja nasprotnikov in sklepanja zakonskih zvez s pretendenti na prestole sosednjih držav.

Vendar tudi to ni pomagalo, v 14. stol. je bil Bizanc le majhna in šibka država, ki je šla vedno bolj v zaton. Vpadi Turkov so povzročili, da je bizantinski cesar postal celo turški vazal. Padec Carigrada 1453 pod sultanom Mehmedom II. Osvajalcem je pomenil konec Bizanca in povzročil krepitev Osmanskega cesarstva ter pospešil propad balkanskih držav.

NEMANJIŠKA SRBIJA:

Graditev srbske državne samostojnosti:

12. stol. je v znamenju odpora Raške proti Bizancu. Bizantinski vpliv je bil še prisoten, vendar ne močan. Cesar Manuel Komnen je tako na mesto velikega župana postavil Tihomirja, in odstranil dotedanjšega župana Deso.

Kmalu je Tihomirja s prestola pregnal brat Štefan Nemanja. Njemu sta se podvrgla tudi druga dva brata Stacimir in Miroslav. Slednji je upravljal Zahumlje.

Nemanja se je povezal z Benetkami proti Bizancu, vendar mu sprva prevrat ni uspel.

Šele po smrti Manuela je bila država tako razrvana, da je Nemanja, ki je za to izkoristil tudi križarske vojne in se povezal z Ogrsko, osvobodil Raško od bizantinske nadoblasti.

Bizanc je nato napadel Srbijo, vendar je kljub zmagi ta ostala svobodna. Zato je cesar poskušal obdržati svoj vpliv s poroko svoje nečakinje z Štefanovim sinom.

Nemanja je osvojil tudi Zeto in jo dal v upravo sinu Vukanu.

Dubrovnik mu ni uspelo zasesti, saj so tega ščitili Normani.

Z vojsko in krutimi kaznimi je uničil tudi sovražno bogomilsko gibanje. Njegovi pripadniki so zbežali v Bosno.

Nemanja se je po pomiritvi z Bizancem umaknil in s sinom Savo ustanovil znani samostan Hilandar (pomembno književno središče). Oblast je prevzel njegov sin Štefan.

Glavna zasluga Nemanje je, da je zedinil srbske dežele, razširila se je skupna etnična zavest. Zaokrožil je teritorij in ustvaril političen položaj, ki je bil osnova za ksnejši srbski vzpon. Dinastiji je dal celo ime. Imajo ga za prvega ustanovitelja države.

Med Štefanom in Vukanom je prišlo do nasprotij – Štefan se je približal papeški kuriji, Vukan pa se je povezal z Ogrsko, ki je temu nasprotovala in vrgel brata s prestola. Štefan se je vrnil s pomočjo Bolgarije, brata pa sta se pomirila.

Srbi so odbili poskus epiškega despota Mihaela, da bi odtrgal zetsko primorje in zavrnil

napad ogrsko-latinske koalicije. Vsi ti uspehi so povečali ugled Srbije. Zato je Štefan ponovno iskal zveze z zahodom. Prek rodbinske zveze se je približal Benetkam, ki so bile močna sila. Tako je Štefan Nemanjič dosegel svoj cilj. Leta 1217 mu je papež Inocenc III. Poslal kraljevsko krono – dobil je naziv Prvovenčani.

Pri urejanju svoje države se je oprl na brata Savo, ki je organiziral močno samostojno srbsko cerkev. Brata sta se sprla samo enkrat, domnevno naj bi bila to zgolj diplomatska igra. Štefan se je približeval latinski cerkvi, Sava pa pravoslavni, tako da ga je v Nikeji patriarh Manuel posvetil za arhiepiskopa. Kljub neodobranju ohridskega nadškofa, ki Save ni hotel priznati za sebi enakega, se je Sava takoj lotil urejanja srbske cerkve s središčem v samostanu Žiča.

Iz Žičke listine izvemo o ureditvi fevdalnih razredov: fevdalno plemstvo se je delilo na vlastelo in vojnike, podložno prebivalstvo – „ubogi ljudi“ pa na „zemljane vljudi“ (poljedelce) in „vlahe“ (živinorejce).

Za Štefanom je na oblast prišel najprej njegov sin Radoslav, ki se je zanimal le za teološka vprašanja in bil močno pod epirskim vplivom – s tem je spravil v nevarnost srbsko cerkev. Ko so Bolgari premagali Epir, je tudi Radoslava zamenjal brat Vladislav, ki je bil pod bolgarskim vplivom. Tudi on je bil precej nesposoben, ukvarjal se je le z verskim problemom. Ni znal organizirati upora proti Mongolom. Zato je po smrti bolgarskega cesarja srbska družba na prestol poklicala Vladislavovega brata Uroša I.

Pod Urošem se začne doba gospodarskega in političnega vzpona, odprejo se rudniki svinca in srebra, Dubrovčani začnejo plačevati tribut za privilegiran položaj v trgovini. To je omogočilo tudi močnejšo najemniško vojsko, s samostani so si zagotovili podporo cerkve.

Odnosi z Dubrovnikom so se kmalu poslabšali zaradi spora med dubravniško in barsko nadškofijo o oblasti nad Srbijo. Zmagal je Bari, ki ga je podpiral Uroš. To je sprožilo številne spopade, v katerih pa Srbija ni bila huje oškodovana.

Uroševi poskusi širitve na račun ogrske Mačvanske banovine so bili neuspešni.

Na jugu se je najprej povezal z Nikejskim cesarstvom, nato pa z Benetkami proti Bizancu.

Nato ga je iz prestola s pomočjo Ogrov vrgel sin Štefan Dragutin, ki je uredil odnose z Dubravnikom, vendar ostal zaveznik Benetk, kar se je končalo s „Sicilskimi večernicami“ in Srbija je ostala sama. Dragutin je prestol predal mlajšemu bratu Milutinu.

Širitev Srbije proti jugu:

Milutin Uroš II. je bil zelo uspešen v širjenju države, skupaj z Dragutinom sta zavzela območja do Egejskega morja. Bizanc se je s tem sprijaznil in nadaljni odnosi so bili mirni.

Zaradi teh širitev se je v Srbiji močno povečal bizantinski vpliv – pronije, grški nazivi ...

Vse to je omogočil gospodarski dvig – opirali so se na rudnike, napredovala je trgovina z Dubravnikom, cerkveno podporo pa so dobili z gradnjo cerkva in samostanov.

Dragutin je ostal na čelu Mačvanske banovine – posebna država le do njegove smrti.

V zač. 13. stol. so se začeli spori med bratoma, ker Milutin ni hotel spoštovati pogodbe, ki je določevala, da ga bo nasledil Dragutinov in ne njegov sin. Dragutin je imel podporo Ogrov in plemstva (imel je veliko zemlje), Milutin pa Bizanca, cerkve in zaradi rudnikov močne najemniške vojske.

Po Dragutinovi smrti je Milutin res prekršil pogodbo, zato je v Srbijo vdrla Ogrska in osvojila Beograd ter obnovila Mačvansko banovino.

Poleg tega je imel Milutin probleme tudi z lastnim sinom Štefanom, ki se je uprl očetu, a ni uspel, zato ga je oče oslepil in poslal v Carigrad.

Po Milutinovi smrti so se za prestol potegovali: njegova dva sina Štefan in Konstantin ter Dragutinov sin Vladislav. Zmagal je Štefan imenovan Dečanski. Centralna oblast je takrat slabela, problematično je bilo Zahumlje, vendar je bil vzporedno gospodarski razvoj ugoden. Zveza Bolgarov z Bizancem ni zaustavila srbskega prodiranja na jug in zavzetja Moravsko-vargarske doline.

Vendar je bilo plemstvo nezadovoljno, zato so podprli Štefanovega sina Štefana Dušana, ki je z nenadnim napadom na očeta prišel na prestol.

Prva leta je utrjeval centralno oblast in se poskušal pomiriti z Bolgari, Bosno in Dubravnikom. Hkrati pa se je pripravljaj na akcijo proti Bizancu.

V prvi fazi osvajanj je s pobeglim bizantinskim vojskovodjo prišel leta 1334 do Soluna, ki ga je rešil šele cesar. Nato je prišlo do sklenitve miru, po katerem je srbska južna meja potekala po današnji meji Makedonije z Grčijo.

Druga faza se je začela po neuspelem uporu Jovana Kantakuzena proti bizantinskemu cesarju. Kantakuzen je z Dušanom sklenil pogodbo o sonapadanju. Spet je bil bolj uspešen Dušan, ki je zasedel mesto Voden. Ko so se njuni interesi začeli križati, je Dušan sam nadaljeval širitev. Zavzel je večino Albanije. Kantakuzen se je oprl na Turke, ki so sicer porazili Srbe, niso pa jih mogli zaustaviti – južna meja je sedaj segala do reke Meste.

1345 je bil Dušan oklican za carja srbov in Grkov. Država je bila od takrat razdeljena na Srbijo in Romanijo, Dušanov sin je postal kralj Srbije – le formalno, saj je bil še otrok. V Romaniji se je uveljavil popoln bizantinski ceremonial – Dušan se je hotel pokazati kot naslednik bizantinskih cesarjev in ne kot osvajalec. V Srbiji je medtem vladal po srbskih običajih. Izdal je tudi svojo kodifikacijo.

V tretji fazi osvajanja je srbska država dosegla največji obseg. Dušan je želel osvojiti Carigrad. Iskal je stike z Benetkami, vendar neuspešno. Obrnil se je tudi na papeža.

Ker je problem z Bosno odrinil na stran zaradi širitve na jug, je za vedno izgubil Zahumlje. Nenehni so bili tudi boji z Ogrsko, ki pa niso prinesli velikih sprememb.

Pod Dušanom je Srbija doživela vrhunec, fevdalna družba je dosegla polno zrelost. Dušan je umrl ne da bi izpolnil svoj cilj – zavzetje Carigrada.

Družbeni odnosi v nemanjški Srbiji:

Fevdalizem je bil v 13. in 14. stol. že popolnoma razvit. Meščanstvo je bilo vse do 15. stol. slabo razvito.

Plemstvo: delilo se je na velike plemiče (velmože) in drobno plemstvo (vlasteličiče), ki pa so bili odvisni le neposredno od vladarja. Med njima so bile ekonomske in politične razlike, pravno pa so bili skoraj popolnoma izenačeni. Pod plemstvo je spadala tudi cerkvena hierarhija, nižja duhovščina pa je bila bližje podložnikom. Glede na odnos do zemlje so se ločevali dedovalci (baštiniki) in uživalci (pronijarji).

Podložniki (sebri): delili so se na tlačane (meropahe), vlahe, otroke, fevdalno odvisne vaške obrtnike, služabnike (sokalnike) in del vaške duhovščine (pope). Med seboj so se ti razredi razlikovali, v razmerju do plemičev pa so bili vsi enako podrejeni in izkoriščeni.

Tlačani: odvisni poljedelci, najštevilnejša skupina, plačevali so fevdalno rento in državni davek ter opravljali tlako in razne obveznosti. Pobegi so bili kaznovani, pogoste pa so bile tudi ugrabitve.

Vlahi: to so bili živinorejci, bili so v nekoliko boljšem položaju, imeli so posebno organizacijo. Njihove obveznosti so bile številne, a malo lažje. V času Turških vpadov je mednje prišlo veliko poljedelcev.

Vaški obrtniki: so se poleg poljedelstva ukvarjali še z obrtjo in opravljali manj tlake. Včasih

so to spodbudili tudi plemiči, vendar jih niso razbremenili tlake na polju.

Sokalniki: njihov položaj ni bil deden. Njihove obveznosti so se razlikovale od tlačanskih – obdelovali so manj zemlje, kot služinčad pa so morali opravljati druga dela, npr. v kuhinji, graditi objekte v samostanu, spremljati svojega gospodarja na poti ... Bilo jih je malo.

Otroci: so bili skoraj sužnji, last gospodarja in njegove družine, po položaju blizu tlačanom. Včasih so opravljali tudi funkcijo rablja.

Vaški popi: tisti del vaše duhovščine, ki je od vladarja dobil več kot 3 njive. Bili so v podložniškem položaju, opravljali so tlako in plačevali dajatve.

Državna ureditev:

Vladar je imel najvišjo oblast, bil je lastnik celotnega ozemlja, opiral se je na najemniško vojsko in cerkev. Nanj je prehajalo vedno več funkcij – npr. upravna, zato se je množilo število plemiških dostojanstvenikov. Ni bilo ločnice med vladarjevo in državno lastnino.

Značilni so državni zbori – sabori, ki so bili sklicani po potrebi. Sestavljali so jih vsi cerkveni in posvetni plemiči, vladar z rodbino, dvorjani in visoki uradniki.

Samostojne organizacijske, upravne in sodne enote so bila zemljiška gospodstva. Vladarji so sicer njihovo samostojnost poskušali omejiti. Vladar je imel v državi tudi aparat nasilja, ki se je raztezal na župe. Organi vladarjeve oblasti so bili v 13. stol. „vladalci“, „kaznac“ (pobiralec davkov), „sevast“ (upravnik) in knez. V 14. stol. glavni v župah „kefalije“, začne se oblast plemstva v „državah“ - okrajih, ki jih je vladar dodelil plemičem samo v upravo.

Vojsko so sestavljali plemiči in najemniška vojska.

Pravo – zakonik:

v času prvih vladarjev je veljalo običajno nepisano pravo. Prvi zapisi so bizantinskega izvora in polverske vsebine, prvo samostojno srbsko pravo nam posreduje pomembne informacije o kmečkem življenju. Sem spadajo predpisi (izdajal jih je predvsem Milutin).

Pomembna so „povelja“, ki so jih vladarji izdajali pripadnikom fevdalnega razreda. Najbolje so ohranjene samostanske listine.

Najvažnejši je Dušanov zakonik. Izdan je bil v Skopju na saboru 1349. original se ni ohranil. Nastal je zaradi spremembe družbenih odnosov in potrebe po poenotenju različnih narodov. Gre za zbirko pravil iz raznih področij, največ o ureditvi države, organih oblasti, odnosih med razredi. Državno, kazensko in administrativno pravo.

Propadanje nemanjške Srbije:

Širjenje Srbije je povzročilo okrepitev velikih fevdalcev. V dobi Dušanovega sina Uroša I. je centralna oblast že močno propadala proti samostojnim fevdalnim območjem, katerih gospodarji so hoteli čimbolj razširiti svojo posest.

Uroševo vladavino je poskušal spodnesti Simeon (Siniša – Dušanov polbrat), ki je bil upravnik južnih predelov, vendar večjih uspehov ni dosegel.

Med pomembnejše in nevarnejše fevdalce tega obdobja sodijo Nikola Altomanović, Lazar Hrebeljanović in v Makedoniji brata Uglješa (V, Serska država) in Vukašin (Z) Mrnjavčević.

Centralna oblast dokončno propade ko 1371 Uroš sestopi s prestola. V tem času pa se že bliža turška nevarnost. Uglješa poskuša zediniti fevdalce v odpor, vendar se mu pridruži le brat Vukašin. Turki ju porazijo, kar je bilo usodno za cel Balkanski polotok.

Srbija za časa kneza Lazarja in bitka na Kosovem polju:

Najpomembnejša fevdalca sta postala Lazar (povezava s Tvrtkom, opiral se je na cerkev) in Vuk Branković, ki sta bila tudi med seboj v dobrih odnosih.

Roparski pohodu Turkov v Srbijo so se vrstili od leta 1381, osvojili so Sofijo, Niš ... Lazar se je začel pripravljati na vojno – pomiriti se je hotel z Ogrji in zato sprejel vse vazalne obveznosti, povezal se je tudi z bosenskim banom Tvrtkom, podprl ga je tudi Branković.

Turška vojska je bila sestavljena iz azijskih in evropskih čet pod Muratom in njegovima sinoma Bajazidom in Jakubom. Bitka na Kosovskem polju se je zgodila na Vidov dan 15. (28.) junija 1389. Potek je malo znan. Najprej so imeli prednost Srbi, ki so uspeli ubiti Murata. Bajazid je dal ubiti svojega brata in naprej vodil bitko sam. V bitki je bil umorjen tudi Lazar. Izid bitke naj bi bil sicer tesen, Bajazid se je zaradi nemirov v državi umaknil v Azijo, vendar je imela bitka katastrofalne posledice za Srbe. Srbija je postala vazalna država, upori Vuka Brankovića so bili neuspešni.

Nastanek srbske despotovine:

Srbija je pod Štefanom Lazarevićem (1389-1427) še enkrat doživela razcvet. Lazarjeva vdova in njen sin Štefan sta sprejela Bajazidovo ponudbo vazalnega položaja, ker jih je ogrožala Ogrska.

V času ko so Turki utrjevali svojo oblast na polotoku, je oblast prevzel Štefan. Bil je zelo izobražen in sposoben, podpiral je umetnost. Kot vazal je moral sodelovati v pohodu na Vlaško, kjer je Turke porazil ogrski kralj Sigismund, kar je zelo odmevalo. Naslednje leto se je okoli njega zbrala številna vojska, vendar so jih Turki premagali pri Nikopolju 1396. Veliko zaslug za to je imela Lazarevićeve konjenica.

Veliki osvajalni uspehi Turkov so se nadaljevali do poraza proti Mongolom, do katerega je prišlo zaradi upora emirov proti uveljavljanju centralne oblasti. Oblast v Mali Aziji je bila v razsulu. V evropskem delu si je oblast zagotovil Sulejman, Bajazidov sin.

Zaradi notranje krize se je Štefanu uspelo osvoboditi vazalnih vezi. Bizantinski cesar ga je imenoval za despota Srbije – najvišji naziv za carskim.

Njegov nečak Đurađ Branković se je povezal s Sulejmanom in se poskušal polastiti prestola. Te pritiski so prisilili Štefana, da se je pomiril z Ogrsko in postal njen vazal. Kmalu zatem je sklenil mir s Sulejmanom in Brankovići.

Vendar s tem spori niso bili poravnani. Despot je bil pod Sulejmanovim pritiskom prisiljen odstopiti bratu Vuku pol despotovine. Medtem se je dvignil Sulejmanov sin Musa, ki je dal pobiti Brankoviće in Vuka, ker so ga zapustili v bitki. Ko je umrl še Bajazid, je ostal sam na Balkanskem polotoku (sprl se je tudi z bratom Mohamedom, ki je bil v Mali Aziji).

Štefan je postal voditelj gibanja proti Musi. Ko je ta vpadel v Srbijo, ga je premagala združena vojska pod Đurađem Brankovićem.

V naslednjih 14 letih se je Srbija mirno razvijala naprej in dosegla svoj največji obseg kot despotovina. Ker Štefan ni imel sinov, je oblast po njegovi smrti pripadla Đurađu.

DRUGO BOLGARSKO CARSTVO:

V 12. stol. je z uporom Petra in Asena Bolgarija obnovila svojo samostojnost v boji proti Bizancu. Car Kalojan je postal car Bolgarov. Obnovil je stike s Srbi. Premagal je križarje v bitki pri Hadrianopolisu.

Po zlomu Bizanca je bila Bolgarija eden glavnih tekmecev za prevlado na Balkanu. Njen vzpon zaradi bojev med velikimi fevdalci ni bil enakomeren. Ustalil se je v času Asena II., ko je Bolgarija dosegla največji obseg na račun Ogrske, Latinskega in Epirskega cesarstva, pridobil pa je tudi vpliv nad Srbijo. Ni pa uspel osvojiti Carigrada.

Po njegovi smrti so notranji fevdalni nemiri povzročili izgubo vseh ozemeljskih pridobitev, začeli pa so jih ogrožati tudi Tataři. Bolgarsko ozemlje se je vedno bolj drobilo, vsi nadaljni poskusi razširitev so propadli. Tako je ostalo dokler je niso zavzeli Turki.

HRVAŠKA DO 12. DO 15. STOLETJA:

Politični razvoj pod Arpadovci:

Hrvaška je bila v 12. stol. vključena v Ogrsko in je ohranila poseben položaj, Dalmacija pa najširšo avtonomijo. Razlike v razvoju med Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo so bile velike.

Kralj Koloman je imel dolgo časa probleme z vzpostavitvijo oblasti v Dalmaciji, vendar jo je uspel zavzeti brez prelite krvi, zato ji je pustil avtonomijo.

Sledil mu je Gejza II. Njegovo obdobje označujeta 2. križarska vojna in prodor Bizanca na zahod. Bizantinski cesar Manuel Komnen je premagal ogrsko vojsko in Gejzov naslednik Štefan III. je moral del Dalmacije, Bosno in prepustiti Manuelu. Po njegovi smrti je Ogrska te dele spet zasedla.

V času teh bojev se je dokončno izoblikoval tudi fevdalizem, začele so se organizirati močne fevdalne rodbine, kraljevske županije v Slavoniji pa so začele razpadati.

V času Bele III. se je bizantinski cesar Izak Angel odrekel vsem pravicam do Dalmacije. Sprožil je tudi dinastične boje med svojima sinovoma, kar sta plemstvo in visoka duhovščina s pridom izkoriščala.

Naslednji pomemben vladar je bil Andrej II. v zač. 13. stol. To je bil čas poostrenih fevdalnih odnosov in razslojevanja, kar je Andrej še pospešil s slabo upravo in čezmernim doniranjem zemlje. Zatekel se je k ponarejanju denarja. Proti tej oblasti so se dvignili nižji fevdalci, ki so zahtevali soudeležbo pri političnem vodenju države. Andrej je bil prisiljen leta 1222 izdati Zlato bulo.

Njegov naslednik Bela IV. je poskušal zaustaviti negativni razvoj Ogrske, kar so onemogočili vpadi Mongolov. Njihovi uspehi so pokazali, kako slaba je bila organizacija ogrske vojske. Prišlo je do upravne reforme – ban za Hrvaško in ban za Slavonijo.

Položaj kralja so omajali dinastični spori in oblikovanje plemstva v stan, ki mu je pravni red dodeljeval upravljanje države.

Tako v Slavoniji kot na Hrvaškem je prihajalo do vedno večjih sporov med velikimi fevdalnimi rodbinami. Posledica tega je bila, da je nato na prestol namesto Arpadovca Andreja III. Benečana na oblast prišel Anžuvinec Karel Robert.

Konec 13. stol. je oblast velikih zemljiških gospodov narasla tako, da so imeli skoraj neomejeno oblast, posamezniki so se dvignili do banske časti, ki so jo skušali spremeniti v dedno – npr. ban Pavle I., ki se je obnašal kot pravi vladar.

V Slavoniji je bil tak primer rodbina Baboničev, pa tudi Ginsingovcev.

Karel Robert I. je odstranil vse močne fevdalce in hotel uvesti absolutno oblast, kar pa so mu preprečili zunanje politični zapleti z Benetkami. Fevdalna anarhija na Hrvaškem je bila najhujša, tudi ozemlje se jim je zmanjšalo. Razmere so se umirile šele v sredini 14. stol. pod Ludvikom I. Anžuvincem.

Oblikovanje fevdalne družbe na Hrvaškem in v Slavoniji:

Od 11. stol. naprej se je začel razvijati ogrski tip fevdalizma z organizacijo v županije. Tako so organizirali tudi Slavonijo, Dalmacije in Hrvaške pa jim ni uspelo.

Konec 12. stol. se je pokazalo, da so županije vojaško neučinkovite, zato se je moral vladar začeti opirati na posvetne fevdalce, ki so bili pravi lastniki posestev.

Značilen je sistem donacij – kraljevih daril, zaradi katerega se sistem osebnega odnosa med vazalom in fevdalcem ni nikoli popolnoma razvil. Razlike med rodovnim in donacionalnim plemstvom so se sčasoma zabrisale. Osnova tega sistema je bila vojaška ureditev.

Do 13. stol. so postajali fevdalci vedno močnejši in so spodkopavali kraljevo oblast. Posledica tega je bila Zlata bula.

Temu družbenemu razvoju je sledila tudi nova upravna ureditev v 14. stol. Kraljevske županije so postale avtonomne plemiške – organi stanovske samouprave, kraljev župan si je z njimi delil upravno in sodno oblast. S tem se je okrepilo nižje plemstvo, ki je doseglo tudi pravno izenačenje vsega plemstva.

V ožji Hrvaški ni bilo županij ali ogrskega davčnega sistema. Tudi tam je prišlo do dviga posameznih fevdalnih rodbin in skušale obvladovati celo dalmatinska mesta. Nižje plemstvo se je moralo braniti podobno kot v Slavoniji in se je organiziralo v skupnost 12 plemen plemičev kraljevine Hrvaške, s katero se je povezal kralj. Pripadnike je poplemenitil in jim dodelil privilegije v zameno za določene usluge. S tem je utrdil svojo oblast na ozemljih, kjer je prej ni imel.

V 14. stol. se pojavi nov sloj – živinorejci vlahi, podrejeni neposredno kralju,

Nastanek mest v Slavoniji:

Pojavil se je še en sloj – tuji doseljenci (gosti), večinoma obrtniki in trgovci. Vladarji in plemstvo so jim bili naklonjeni, dajali so jim posebne pravice in jih naseljevali v najbolj razvite kraje. Ko je županijska organizacija začela propadati, so se znašli v nevarnosti.

Zato so se začeli povezovati v občine. To jim je uspelo, osvobodili so se županove oblasti in se podredili direktno kralju ter pridobili (kot skupnost) številne privilegije. S tem se je izoblikoval meščanski stan v Slavoniji. Meščani so obdržali osebno svobodo, političnih pravic pa niso imeli.

Zemljiško gospostvo in položaj ter obveznosti podložnikov v 12. in 13. stoletju:

Slavonija je bila v večini fevdalno razdrobljena. Gospostva so se delila na tri vrste: tista, ki so del dala v fevd nižjim fevdalcem, tista, ki so del izkoriščala sami in tista, ki so del razdelila med podložnike.

Podložniki so se delili na nesvobodne nevoljnike/serve in svobodne kolone/marturnarije, ki so imeli pravico odselitve in dela na dveh posestvih. Dolžnosti obeh slojev so bile različne.

Tlaka je bila relativno majhna, tudi dajatve niso bile visoke, v naturalijah.

Dajatev od zemljišča je bila posebnost: kunovina/marturina. 1/10 je dobil škof, ostalo se je delilo na 3 dele: 2/3 kralju oz. banu, 1/3 zemljiškemu gospodu. Urbarji so šele iz 14. stol.

V 13. stol. se je počasi začel prehod na denarne dajatve. To je dolgoročno pomenilo izboljšanje kmečkega položaja, čeprav se je sprva težko uveljavilo.

O Hrvaški nimamo veliko podatkov. Sužnji so v pojledelstvu v 12. stol. izginili, večinoma so zemljo obdelovali svobodni koloni, ki so z lastnikom sklenili pogodbo za določen čas.

Dalmatinska mesta pod Arpadovci:

V 12. stol. Dalmaciji zavlada kralj Koloman. Dalmatinska mesta so ohranila veliko privilegijev in avtonomijo, vendar je bila ta verjetno vseeno manjša kot prej pod Hrvati. Kralj je Trogiru podelil privilegij, s katerim mu je zagodovil mir, brez tributa, ohranitev starih pravic ... vendar ni dokazov, da so tudi druga mesta dobila take privilegije.

Večina mest se je spremenila v komune, v katerih je vladal knez. Prva taka komuna je bil Split v 13. stol., ki pa je imel precej problemov z menjavanjem oblasti. Lažje je staro komunalno ureditev ohranil Trogir. Avtonomija se je ohranila še v Šibeniku, Ninu, Skradinu, na Hvaru in na Korčuli. V kopenskih mestih so komune obsegale le mestaza obzidjem, na Hvaru in Korčuli pa celotne otoke oz. sklope otokov.

Tudi benečanska in bosenga nadoblast sta bili ugodni za ohranitev avtonomije.

V 14. stol. se je pod beneškim vplivom spremenila notranja ureditev mest. Do tedaj so najpomembnejša vprašanja reševali vsi svobodni prebivalci (pučani), okrepitev plemstva pa je povzročila ekskluzivnost parlamenta – sveti so se zapirali.

Pučani so se večinoma ukvarjali z obrtjo. Razvito je bilo ladjedelništvo, strojili so kože, pomembna je bila trgovina s soljo, v kmetijstvu predvsem vinogradništvo in oljčni nasadi, tudi drobnica, sadjarstvo in vrtnarstvo.

To je pomenilo dobro podlago za razvoj trgovine, čemur je pripomogla tudi politična stabilnost. Vladarji sosednjih držav so dajali dalmatinskim mestom številne privilegije za svobodno in varno trgovanje. To je doseglo višek v 15. stol.

Politični razvoj ogrsko-hrvaške države od Ludvika I. Anžuvince do Sigismunda Luksemburžana:

Pod Ludvikom I. Anžvincem so se razmere nekoliko ustalile. Njegov cilj je bil osvojiti Neapelj, zato so bili njegovi največji sovražniki Benečani. Povezal se je z Genovo in uspel osvojiti Dalmacijo. Razširil se je tudi na račun Bosne.

Strl je sovražne velike fevdalce in obnovil monarhično oblast, vendar je s podpiranjem nižjih uradnikov in plemičev, ki jih je povzdignil, hkrati ustvarjal nov sloj aristokracije, ki se je obrnila proti njemu.

Po njegovi smrti sta na oblast prišli Ludvikova nepolnoletna hčerka Marija in njena mati. To so izkoristili aristokrati in začeli odpor proti t.i. ženski vladi, ki se je spremenil v politično gibanje, ki so ga prevzeli bratje Horvat. Pridružil se mu je še Tvrtko, podpiral pa ju je tudi srbski knez Lazar.

Kraljici so ujeli, Sigismund Luksemburški pa se je poročil z Marijo in si tako zagotovil prestol. Dalmatinska mesta so padla pod Tvrtka. Po njegovi smrti je Sigismundu uspelo streči upor.

Sigismund je tudi vodil križarsko vojno proti Turkom, kar je spodbudilo pristaše neapeljskega dvora, da so ponovno poskušali priti na oblast. Ogrsko-hrvaško plemstvo je 1401 zajelo Sigismunda in zavladal je Ladislav Neapeljski, a kmalu se je Sigismund vrnil.

Uporniki so bili dokončno strti, ko je sigismund zlomil Bosno. Benetke so od Ladislava Neapeljskega kupile Dalmacijo, ki jo je zasedel v času svoje oblasti. Beneška nadoblast je vzela Hrvaški in Dalmaciji možnosti za nadaljni razvoj. Težišče narodnega gibanja se je vedno bolj premikalo proti Panonski nižini.

Sigismundova 50leta vlada je omogočila obnovo oligarhične oblasti. V tem času se kot slavonski bani pojavijo tudi celjski grofje. 1454 so pridobili še naslov hrvaško-dalmatinskih banov. Z njimi so se za oblast borili blagajski knezi. Fevdalna anarhija je škodovala predvsem gospodarstvu dalmatinskih mest.

Kraljeva oblast je slabela na račun stanovskih ustanov, od katerih je imelo največ koristi visoko plemstvo. Zaradi takih razmer so se ogrske in hrvaške dežele vedno bolj približevale avstrijskim in češkim. Poleg tega je prišlo tudi do prvih tuških vpadov.

Okrepitev tuje oblasti v Istri:

V 13. stol. je prihajalo do nenehnih bojov med oglejskim patriarhom, goriškimi grofi in Benečani za oblast na tem ozemlju. Večina istrskih mest je v želji po večji avtonomiji sprejela beneško nadoblast. Konec 13. stol. so se boji končali z mirom in delitvijo ozemlja, ki pa je bila le začasna. Benetke so do 15. stol. zavzele skoraj celotno Istro.

Po bojih Benečanov z Habsburžani je bil razpad Istre že očiten. Posamezna območja so imela bistveno drugačno notranjo ureditev, kar je bila posledica srečevanja dveh tipov fevdalnega reda od frankovske vlade naprej.

DUBROVNIK OD NASTANKA DO 15. STOL.:

To območje je nepretrgoma naseljeno že iz prazgodovine. Samo mesto je ilirskega izvora in je nekakšen naslednik grškega Epidavruma, njegov nastanek pa sega v 6. stol. in čas Justinijana (obmorska postojanka). Romanski prebivalci so na svojem ozemlju ostali tudi po slovanskem prihodu na Jadran.

Današnji obseg je mesto dobilo med 10. in 13. stol., ko se je začelo razvijati predmestje z obrtno in trgovsko dejavnostjo in ko so začeli zasipavati morski rokav, ki je mesto ločil od celine. S tem je bila omogočena širitev na S in z ureditvijo novega pristanišča je nastalo tudi novo upravno središče, sedež civilne oblasti, arzenal, kastrum in carinarnica.

Steber oblasti si postali ostanki staroselcev iz Epidavruma, njihovo ohranitev pa je omogočalo pomlajevanje z romanskimi in grškimi priseljenci. Vendar je kljub temu mesto zajela slavizacija, ki je povzročila, da je bilo prebivalstvo do konca 13. stol. večinoma slovansko.

Dubrovnik je imel to prednost, da se v njegovi bližini ni bolje razvilo nobeno drugo mesto, imel je ugodno lego ob Jadranu, povezanost s Sredozemljem, pomagal pa mu je tudi gospodarski napredek južnoslovanskih dežel v zaledju. Od 9. do začetka 13. stol. je bil skoraj nepretrgoma pod bizantinsko nadoblastjo (izjemoma Benečani, Normani). Južni del teme Dalmacije je kmalu postal posebna upravna enota s centrom v Dubrovniku, kar je pripomoglo k njegovi vodilni gospodarski in politični vlogi.

Odločilna je postala posredniška trgovina med zaledjem in Sredozemljem. Na njeni osnovi se je razvila uprava dubrovniške komune (12. stol.), h kateri so spadali tudi nekateri otoki.

S pogodbami o trgovini in plovbi so ustvarili pomembno križišče trgovskih poti, želeli pa so doseči monošpol nad trgovino s soljo. Zato so kmalu prišli v spore z Benečani, kar je povzročilo, da so se začeli povezovati z dalmatinskimi in italijanskimi mesti.

Razvite obrti so bile: tesarstvo, kovaštvo, ladjedelništvo, proizvodnja emajlov ...

Razvila se je določena stopnja samouprave. Narodna skupščina je kot predstavnica ceotnega naroda potrjevala pomembne sklepe, vendar se je z gospodarskim razvojem že začelo razslojevanje.

V začetku 13. stol. so Benetke Križarske vojne izkoristile za poseg na obalo od Kvarnerja do Črne Gore. S tem se je prekinil ugoden položaj za razvoj pomorske trgovine v Dubrovniku, od njega so uspeli izsiliti celo izključno pravico do jadranske trgovine. Nasprotno se je kopenska trgovina še naprej razvijala neovirano in se povezovala z okrepljenima Bosno in Srbijo (rudniki). Glavno izvozno blago iz zaledja je bilo: živina, živinorejski proizvodi, krzno, vosek, leseni, rudarski proizvodi in sužnji, uvažali pa so: tekstil, vino, olje, nakit, dišave, začimbe, usnjene izdelke, orožje in predvsem sol.

Dubrovčani so morali sprejeti benečanskega kneza in mu izreči periodično zvestobo, sodelovati so morali v beneški mornarici in vsako leto poslati 12 plemiških talcev v Benetke. Zaradi uporov Benečanom ni uspelo popolnoma uveljaviti svojega sistema, vendar so bili vseeno organi oblasti odvisni od kneza, krepilo se je plemstvo, kar se je odražalo v zapiranju Velikega sveta. Preostali meščani – pučani – niso bili enotni. Sestavljali so jih trgovci, obrtniki, mornarji ... bogati posamezniki so se povezovali v bratovščine, niso pa imeli nobenega političnega vpliva. Neenotnost meščanstva je omogočila, da je dubrovniško plemstvo obdržalo oblast do propada Dubrovniške države.

Večina kmetov na prvotnem ozemlju je bila svobodnjakov, na območjih, pridobljenih z nakupi pa so se razvili podložniški odnosi.

Po požaru 1292 so začeli s prenovo mesta, gradili so kamnite hiše, obnovili obzidja in utrdbe, tlakovali ceste, zgradili novo katedralo in dva samostana.

Zelo napredni so bili tudi v zdravstvu in higieni – preprečevanje širitve epidemij – karantena za popotnike, nekakšna bolnica, lekarna ...

Ozemeljsko so se širili predvsem preko nakupov ali darovanja ozemlja, pogosto od Srbije in Bosne. Tako so pridobili otoke kot sta Lastovo in Mljet, pa tudi polotok Pelješac, obalo in pas zaledja na račun Srbije.

V sredini 14. stol. so prešli pod ogrsko oblast, kar jim je ponudilo možnost za ponovno uresničitev samostojnosti. Priznali so ogrskega kralja, njihove obveznosti so bile precej simbolične, odnos s kraljem pa so poskušali ohraniti na čim bolj formalni ravni. Kot dokaz svoje svobode in temelj svoje države so imeli pravico, da nudijo azil preganjanim.

Tako je Dubrovnik spet postal vodilna izvozna in uvozna postojanska balkanske kopenske trgovine, vedno bolj pa je naraščala tudi pomorska trgovina. V pomembnih trgovskih mestih so tako pogosto ustanavljali kolonije, ki so jim poveljevali konzuli, ki so skrbeli za dubrovniške interese.

Pod Ogrsko je spreminila vsebina in pomen organov oblasti. Veliki svet se je obdržal in volil druge organe. Okrepila se je vloga senata (sveta naprošenih, nekakšna vlada), mali svet pa je bil izvršilni organ. Veliki svet je vsak mesec volil kneza.

Že v 14. stol. so ustanovili nekakšno osnovno šolo, v 15. stol. pa so z reformo šolstva ustanovili še višji oddelek, na katerem so poučevali klasične jezike, logiko, matematiko ...

V 15. stol. so dalmatinska mesta spet padla pod Benečane, zato so vsa razen Dubrovnika nazadovala, Dubrovnik pa je ravno v tem času dosegal svoj največji razcvet in se z nakupovanjem ozemelj celo širil. Dubrovniška trgovina je izgubila pretežno posredniško vlogo. Do konca 15. stol. je bilo cenjeno njihovo sukno, pomembno pa je bilo tudi zlatarstvo, steklarstvo in ladjedelništvo. Reorganizirali so tudi soline, kar je pomenilo večji zaslužek.

Dubrovnik je postal tudi pomembno denarno središče z lastnim, cenjenim denarjem. Zelo zgodaj so se začele razvijati razne kapitalistične oblike gospodarstva, kot je kreditno poslovanje, dvojno knjigovodstvo, poslovanje z menicami, menjavanje tujega denarja, zavarovanje ladij in blaga, investiranje blaga pri neenakem vlaganju ... Vlogo banke je do neke mere prevzela državna blagajna, kjer so imeli svoj denar shranjeni tudi številni srbski in bosanski plemiči in vladarji.

Ko so se na Balkanu pojavili Turki, so tudi z njimi vzpostavili dobre odnose. Dobili so privilegij za svobodno trgovanje, Turkom pa dajali letno darilo v obliki denarja, katerega vrednost se je vedno bolj višala.

BOSNA POD DINASTIJO KOTROMANIČEV:

Politični razvoj v 12. stol.:

Položaj Bosne se je spremenil, ko se je hrvaška država v začetku 12. stol. spojila z Ogrsko. Sredi 12. stol. se je kot bosanski ban pojavil slavonski plemič Borić, ki je na strani Ogrske sodeloval tudi v napadu na Bizanc pod Manuelom, ki pa je bil neuspešen, zato je Bosna za kratek čas padla pod Bizanc.

V času oblasti Bizanca se je pojavil ban Kulin, po vsej verjetnosti bizantinski vazal. Zelo pomemben vir za poznavanje notranjega bosanskega življenja je Kulinova listina, najstarejša ohranjena cirilska listina (1189), s katero so bili urejeni odnosi med Dubrovnikom in Bosno. Razvidno je, da je obstajala urejena država z vladarjevo pisarno in vladarjevimi uradniki.

Napredovala je proizvodnja, tako da se je lahko razvijal obsežnejši blagovni promet. Da bi pritegnil v deželo dubrovniške trgovce, jih je ban oprostil vseh dajatev (mitnin, cestnin).

Iz konca 12. stol. je ohranjena prva vest o širjenju bogomilstva, ki je imelo tako močan vpliv, da ga je sprejel tudi ban, kar je bil povod za križarske vojne proti Bosni. Tej se je ban izognil tako, da je izpolnil papeževe zahteve glede preprečevanja širjenja herezije.

Bosenska cerkev – bogomilstvo:

Zaradi neugodnega geografskega položaja je bil proces pokristjanjevanja počasnejši. V času, ko je bila Bosna podrejena Bodinov Duklji, se prvič omenja bosanska škofija, ki je spadala pod oblast barske nadškofije. Pri bogoslužju se je uporabljal slovanski jezik. Od vernikov niso pobirali desetine, meniški redovi še niso delovali. Škofje so bili domačini.

Vsiljevanje vere iz tujine, ki bi pomenilo ogrsko nadoblast, je privedlo do upora proti latinski katoliški cerkvi. Ta odpor je dobil naravo boja proti osvajalcem. Posledica tega je bila ustanovitev posebne bosanske cerkve, ki se je ohranila do propada bosanske države.

Vera bosanske cerkve je bila dualistična, njen nauk je imel izvor v bogomilstvu. Opustili so odkrit boj proti že utrjenemu fevdalizmu. To stališče je omogočalo tesnejše sodelovanje med bosansko cerkvijo in plemstvom. Bosanska cerkev se je odrekla zemljiški posesti. Medsebojno podpiranje cerkve in plemstva pa je bilo usmerjeno proti centralni oblasti.

Na čelu cerkve je bil ded / škof. Nižje v cerkveni hierarhiji so bili gosti in še nižje starci. Oboji so se imenovali strojinci. Vsi so izhajali iz vsrt krstjanov (popolni). Živelci so v skupnostih t.k.i hišah. Krstjani in krstjanice so se morali strogo držati vseh predpisov. Imeli so jih za nekakšne redovnike.

Kmete in plemstvo so imenovali mrsni ljudi. Od njih cerkev ni zahtevala, da bi se strogo držali verskih nauk. Zato se je med podložniki ohranilo veliko oblik poganskega verovanja.

Politični razvoj od začetka 13. do sredine 15. stoletja:

Nejasno je obdobje bosanske zgodovine od smrti bana Kulina do začetka nastopa bana Ninoslava. Za to 30.letno obdobje je značilna krepitev bogomilstva in položaja fevdalcev. Nevarnost, ki je pretila od katoliške cerkve je namreč tesno povezala fevdalce s heretično bosansko cerkvijo.

Ban Matej Ninoslav je nato okrepil trgovske zveze z Dubrovnikom. V bojih med Ogrsko in Ninoslavom je plemstvo dobivalo večjo moč, saj jim je Ninoslav podeljeval fevde in jih tako vezal nase. Ogrski vojaški pohodi v Bosno so imeli le začasen uspeh.

Vpad Mongolov leta 1241 na Ogrsko je vplival tudi na notranje razmere v Bosni.

Položaj katoliške cerkve se v Bosni ni spremenil tudi tedaj, ko je Ninoslav pod grožnjo

novega ogrskega napada, leta 1244 priznal katoliški cerkvi vse pravice. Uklonil se je rimskemu papežu in priznal, da je bil vedno katoličan (dvojna morala – značilna za bosanske vladarje).

Konec leta 1253, že po Ninoslavovi smrti, je Bela IV. v odločilni vojni proti Bosni uspelo obvladati odpor v vsej deželi. Državni teritorij je bil razbit. Pod neposredno kontrolo ogrskega kralja je zavladal ban Prijezda I., začetnik dinastije Kotoromaničev.

V času ogrske nadvlade je Bosna vsestransko nazadovala. Banova oblast je bila zelo oslABLJENA, preganjali so heretike, slabela je trgovina.

Zaradi dinastičnih bojev je ogrsko državo ob koncu 13. stol. zajela enaka kriza. Zato so se močno okrepili veliki fevdalci v Dalmaciji in na Hrvaškem. Bibirski knezi Šubići so razširili svojo oblast tudi nad Bosno. Pavle Bibirski se je imenoval za bana Hrvaške ter gospodarja Bosne.

Upravo nad Bosno je dobil njegov brat Mladen I. kot bosanski ban. V bojih, ki so sledili, je Mladen I. padel in ga je nasledil Pavlov sin Mladen II. Ta je bil v vojni proti hrvaškemu plemstvu poražen in prejšnja bosanska dinastija Kotoromaničev je zopet prišla na oblast.

Pod zaščito Ogrske je ban Stjepan II. Kotoromanić uredil notranje razmere v Bosni. Sodelovati je začel s plemstvom in takrat se je ponovno povečal vpliv bosanske cerkve. Fevdalizem je dobil končno obliko.

Njegov naslednik Tvrtko je začel območje bosanske države širiti. Priklučil je del hrvaškega teritorija, zavladal nad Zahumljem. Z razširitvijo meje do Jadranskega morja in do dubrovniškega ozemlja je oživela tudi trgovina. Bosna je vzpostavila trgovske stike tudi z drugimi primorskimi mesti in z Benetkami. Okrepilo se je rudarstvo, predvsem rudnik srebra v Srebrenici.

Razvoj trgovine in rudarstva sta povzročila spremembe v družbeni strukturi. Pojavili so se zametki domačega trgovskega sloja, ki bi v ugodnih razmerah prerasel v meščanski razred, vendar se zaradi turškega vdora v Bosno to ni zgodilo.

Krepilo se je blagovno-denarno gospodarstvo. V 14. stol. je krožil v glavnem beneški, verjetno tudi ogrski in srbski denar. Nato je prevladal dubrovniški. Izključno bosanskega je koval šele ban Stjepan II.

Pod Tvrtkom I. je Bosna dosegla največji obseg, postala je vodilna država na Balkanu. Ban je utrdil centralno oblast in zlomil odpor fevdalcev.

Krepitev Bosne pa ni bila v skladu s politiko ogrskega dvora. Kralj Ludvik I. Anžuvinec si jo je poskušal podrediti. Prisilil je Tvrtka, da mu je kot doto za svojo sestrično Jelisaveto, podaril Z polovico Zahumlja, Neretljansko krajino in pokrajino Završje. V Bosni je tudi vojaško interveniral. Vendar sta bili obe njegovji vojaški odpravi odbiti.

Po vojaški zmagi si je Tvrtko poskušal podrediti plemstvo, kar je izvalo močan odpor. Prisilili so ga, da je zbežal na Ogrsko, za bana pa je bil postavljen njegov brat Vuk. Tvrtko se je pomiril z ogrskim kraljem in nato še z bratom.

Centralna oblast se je v drugem obdobju Tvrtkove vlade zelo okrepila. Vseeno pa ni mogel uvesti najemniške vojske, niti sistema pronij. Bosanska vojska je še naprej ostala sestavljena iz vojaških odredov fevdalcev.

Čeprav je Ogrska pomagala Tvrtku, da je obvladal uporno plemstvo, pa ji ga ni uspelo povsem podrediti.

Tvrtko je izkoristil razsulo centralne oblasti v Srbiji, ki je nastala po smrti Dušana. Skupaj s knezom Lazarjem je napadel kneza Nikolaja Altmanovića. Po zmagi sta si razdelila njegovo ozemlje. Tako se je Tvrtko imel za dediča srbskih vladarjev in se leta 1377 okronal

z dvojno krono – za kralja Srbov in Bosne. Srbski fevdalci niso nasprotovali njegovemu dejanju.

S smrtjo ogrskega kralja Ludvika I. se je Bosna osvobodila ogrskega pritiska. Dinastični zapleti so olajšali uresničevanje Tvrtkovih načrtov ob Jadranskem morju. Leta 1390 so se Tvrtku po daljšem odporu predala dalmatinska mesta. Sedaj si je nadel naziv kralj Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvaške in Primorja.

V času Tvrtkove vlade so pričeli v Bosno vpadati Turki. Turško vojsko je leta 1388 razbil Tvrtkov vojvoda Vlatko Vuković. Gospodarska moč Bosne se je v tem času zelo povečala.

Po smrti Tvrtka plemstvo ni hotelo njegovega sina za vladarja, ampak so razglasili za kralja starega člana dinastije Stjepana Dabišo. V tem času je bil uveden princip volilnosti – običaj, da vladar ni mogel brez plemstva odločati o državnih poslih.

Notranja slabost Bosne se je hitro pokazala v odnosih z Ogrsko. Kralj Sigismund je Bosno brez boja spet podvrget ogrski oblasti. S kratko vlado Dabiševe naslednice kraljice Jelene – Grube pa se je začelo obdobje, ko je vladarjeva oblast skoraj povsem izginila. Edino, na kar so fevdalci pazili je bilo, da so kralje volili iz dinastije Kotoromaničev. Med plemstvom so se vedno bolj odlikovali mogočni posamezniki – velmožje. Usoda Bosne je bila v glavnem odvisna od treh rodbin: Hrvatiničev, Kosačev in Pavlovičev.

Hrvatinići: stara hrvaška plemiška rodbina. Najvidnejši predstavnik je bil Hrvoje Vukčić, veliki vojvoda posanske države. Po Tvrtkovi smrti je izkoristil boje med Sigismundom in Ladislavom Neapeljskim ter razširil oblast tudi na del Hrvaške in Dalmacije. Splitski herceg. Od njega odvisni odnosi v Bosni in zunanja politika.

Kosače: plemiška rodbina, ki se je dvignila v prve vrste med širjenjem Bosne pod Tvrtkom. Temelj moči te rodbine je bil vojskovodja Vlatko Vuković. Njegov naslednik je bil Sandalj Hranić Kosača.

Pavlovići: imeli so posest v vzhodni Bosni. Rodbina se je začela dvigati ob koncu vlade Tvrtka I.

Posamezni fevdalci so vodili lastno gospodarsko politiko. Dubrovčani so kmalu spoznali, da ne zadostujejo več samo trgovske pogodbe z bosanskim vladarjem, ampak je pomembnejše, če si zagotovijo trgovske privilegije od bosanskih velmož.

Posebnosti bosanskega fevdalizma:

Fevdalna posest v srednjeveški Bosni je imela naravo baštine, ne glede na to, kako je bila pridobljena. Večinoma je bila to dedna zemlja, lahko pa jo je podelil vladar z darovnico. Imenovala se je plemenita baština ali plemenito.

Dati zemljo v plemenito je pomenilo, dati jo kot pravno lastnino s pravicami, z njo svobodno razpolagati in jo dedovati. Posebnost bosanskega fevdalizma je bila, da so dohodki iz teh baštin v celoti pripadali plemstvu. Edina plemičeva dolžnost je bila, da pošlje na vladarjev poziv potreben kontingent vojakov. Plemstvo je imelo svoje privatne sodne, vojaške in druge organe.

V bosanskih listinah ni nikjer natančno določena vazalna služba.

Sankcije proti nezvestemu plemiču so lahko izvajali le, če je takšnega plemiča spoznalo za krivega t.i. sodišče dobrih ljudi ali plemiški sabor ali bosanska cerkev.

V nižjo vrsto fevdalnega razreda so spadali vlasteličiči, nižje plemstvo, ki je nastalo iz siromašnih vej plemiškega rodu. V službi pri močnejšem fevdalnem gospodu so prišli posamezniki do posesti plemenite baštine ali plemiškega naslova. Tudi trgovci so bili, ker so bili pismeni in so opravljali finančne posle velmoža, sprejeti v plemiške vrste.

Niti katoliška niti pravoslavna cerkev se nista mogli uveljaviti kot fevdalni dejavnik. Heretična bosanska cerkev nikdar ni postala fevdalni zemljiški posestnik, a svoj moralni vpliv je bolj uveljavljala v prid plemstva kot v korist vladarja.

Svobodni kmetje so pod pritiski izginjali in prehajali v kategorijo odvisnih kmetov, imenovanih napoličarji.

Sredi 14. stoletja se je položaj odvisnih kmetov zelo poslabšal. Zaradi uvedenega blagovno-denarnega prometa so fevdalci vedno bolj pritiskali na kmete.

Vlahi (živinorejci), ki so bili dobro organizirani v katunih pod vodstvom svojih starešin, so uživali več svobode kot kmetje poljedelci.

Dobro je cvetela trgovina s sužnji, ki so jih največ izvozili prav iz Bosne. Uporabljali so jih predvsem kot hišno služnjičad v plemiških družinah.

PROPAD SREDNJEVEŠKIH BALKANSKIH DRŽAV:

Večina balkanskih držav je v 14. stol., ko so tja začeli vpadati Turki, že prekoračila svoj višek. Bile so pod pritiskom dinastičnih sporov, rivalstva med vedno močnejšim plemstvom, verskih konfliktov, socialnih nemirov ...

Tako je od sredine 15. stol. do začetka 16. večina teh držav padla pod turško nadoblast. Na zahodu se je zato kmalu začela oblikovati ideja o križarskem pohodu na Turke, vendar so se vladarji vojne pogosto udeleževali le, če so v tem videli osebno korist. Benečani so s Turki raje trgovali in tako je breme obrambe padlo na notranje šibko Ogrsko, ki je pogosto precenjevala svoje moči, zato je bil izid vojne kmalu jasen.

HRVAŠKA V ČASU TURŠKEGA PRODİRANJA:

Za to obdobje je bilo značilno vladanje ogrsko-hrvaškega kralja Matije Korvina, ki je svojo oblast dvignil do skoraj absolutne moči – prva centralistična država v srednji Evropi. Njegova moč je temeljila na prihodkih od rudnikov soli in zlata ter izrednega davka (dica) (in ne na zemlji!). Opiral se je na nižje plemstvo in meščanstvo, vendar ni mogel odstraniti fevdalne anarhije.

Posvetil se je predvsem boji s Turki, izboljšal Sigismundov obrambni sistem in organiziral banovini v Jajcu in Srebrniku kot zasnovo za vojni krajini. Zasedel je velik del slovenskega ozemlja in s tem preprečil turške vpade nanj.

Po njegovi smrti so se razmere močno poslabšale, obnovili so se notranji spori, izginila je stalna vojska, usahnila sta glavna vira prihodkov. Izbruhnila je državljanska vojna med prebivalci Hrvaške in Slavonci. To so izkoristili Turki, ki so po začetnih porazih popolnoma uničili hrvaško vojsko. Tu še ni šlo za izgubo ozemlja, saj so do zač. 16. stol. Turki vpadali zaradi plenjenja in ne osvajanja.

Državljska vojna se je nadaljevala še dolgo po uradnem sporazumu. Hrvaško plemstvo se je v potrebi po obrambi vedno bolj bližalo Habsburžanom, zato so tudi pri boju za prestol podpirali Ferdinanda, Slavonci pa Ivana Zapoljo. Zmagal je prvi, državljanska vojna pa se je v svojem bistvu še nadaljevala. Medtem obmejni boji s Turki niso več prenehali in kmalu so začeli vedno bolj prodirati v hrvaške dežele. Vedno močnejši vpliv so dobivali Habsburžani, Hrvaška se je vedno bolj začela povezovali z notranjeavstrijskimi deželami in se odpirala proti srednji Evropi.

RAZMERE V DESPOTOVINI PO SMRTI ŠTEFANA LAZAREVIĆA:

Srbija se je pod Đurđem Brankovićem znašla med Ogrsko, s katero je bila v vazalnem odnosu in Turki, zaradi katerih so izgubili veliko ozemlja in po sklenitvi miru plačevali letni tribut ter bili obvezani nuditi vojaško pomoč.

Despot se je odločil, da bo namesto izgubljenih trdnjav in mest zgradil novo prestolnico Smederovo. Imelo je tloris trikotnika in bilo zgrajeno v zgolj treh letih, kar je terjalo veliko izkoriščanje delovne sile – tlaka.

Đurađ ni mogel nadaljevati centralistične politike, popuščal je tujcem (dubrovniškimi trgovci), zato se domače meščanstvo ni moglo okrepiti. Politični položaj je poskušal urediti diplomatsko – sprejel je beneško državljanstvo, hčerki pa poročil eno z Ulrikom II. Celjskim, drugo pa poslal v harem sultana Murata II. Vendar so mu s severa grozili Madžari, z juga pa Turki, on pa se je ukvarjal z bojem z Bosno za Srebrenico.

Zaradi povečane tlake, plačevanja tributa Turkom in davka za vojsko se je položaj kmetov zelo poslabšal. Zato so poljedelci pogosto bežali in prehajali med vlahe, obrtnike ali trgovce. S tem je začel nastajati nov sloj srbskega meščanstva, pri čemer so bili posebej uspešni trgovci.

Nasprotno pa je cvetelo rudarstvo, predvsem srebra in svinca (Novo Brdo, zakonik Novega Brda o zaščiti rudarjev in cenah blaga). To je pritegnilo številne tuje trgovce, pod njihovim (predvsem dubrovniškim) vplivom so ustanavljali nova mesta in trge (kolonije), kar pa je oviralo razvoj domačega meščanstva, ki se ni nikoli povežalo v politično pomembno silo, ki bi se uprla fevdalnim interesom.

Prvi padec despotovine je povzročil sultan Murat II., ko je 1439 zavzel Smederovo. Turki so opustošili Srbijo in porušili njena mesta, ljudi (tudi dva despotova sinova) pa odpeljali v sužnost. Despot je skupaj s tretjim sinom pobegnil na Ogrsko, kjer se je vmešal v tamkajšnje dinastične boje.

Zaradi spremenjenih političnih razmer je bil despot prisiljen pobegniti, vendar se je kasneje vrnil. Ta čas so Turki neuspešno napadali Beograd. Uspehi Ivana Hunjadija pri branjenju pred Turki so botrovali odločitvi o velikem vojnem pohodu proti njim, v katerem je sodeloval tudi despot s svojimi možmi.

Murat II. je zaradi težav z drugimi deželami pristal na 10letni mir in Đurađ je obnovil despotovino. Ogrji pa se miru niso držali in že čez nekaj dni napadli, vendar so bili brez podpore Genove in Benetk neuspešni.

Despotu tako ni uspelo obnoviti države v prejšnjih mejah (J del Turki, Zeta Benečani ...), vsi kasnejši napadi na Turke so bili neuspešni.

Naslednji sultan je bil sultan Mehmed II. Osvajalec, ki mu je s številčno premočjo in modernimi, doslej največjimi topovi uspelo zavzeti Carigrad. Kmalu so si podredili še vse ostale ostanke balkanskih držav.

Mehmed II. se ni držal obljube, da v lčasu despotovega življenja ne bo napadel Srbije. Že leto po padcu Carigrada je zavzel velik del despotovine, le Smederovo se je tako močno upiralo, da se je moral umakniti. Z despotom je sklenil mir, po katerem je ta obdržal le malo ozemlja, vendar se tudi tokrat tega ni držal in ponovno napadel Smederovo. Ker je bil spet neuspešen, se je preusmeril proti Beogradu, kamor so v njegovo obrambo prišle tudi nemške, madžarske in poljske križarske čete, sodeloval pa je tudi Ivan Hunjadi in uspelo jim je odbiti Turke, vendar moči za protiudarec niso imeli.

Po Đurađevi smrti se je plemstvo razdelilo na dva tabora – tiste, ki so se nagibali k Ogrom in tiste, ki so simpatizirali s Turki. V bojih za prestol med tremi Đurađevimi sinovi je kot končni zmagovalec izšel slepi Grgur, turška vojska pa je brez boja zasedla Smederovo. S

tem se je končala samostojna srbska srednjeveška država, njen propad pa je povzročil tudi številne migracije – srbske množice so bežale v južno Ogrsko, Dubrovnik, Italijo ...

Usoda Srbov v južni Ogrski:

Izselili so se predvsem kmeti, ki so jih Ogrji zaposlili kot vojake in podložnike in jim dali nekatere privilegije ter jih opravičili plačevanja desetine.

Da bi jih pritegnil k boju proti Turkom, je Matija Korvin naslov srbskega despota podelil nezakonskemu sinu Grgurja, ki je odtlej branil ogrsko mejo pred Turki. Podobno vlogo so imeli tudi kasnejši despoti.

Življenje srbskih kmetov je bilo vedno slabše, zato so se pridružili nezadovoljnim ogrskim podložnikom. Ker niso smeli sodelovati v križarskih vojnah, da ne bi zemljiški gospodje izgubili delovne sile, so se pod Jurijem Dožem dvignili v križarsko vojno proti zemljiškim gospodom. Upor je bil krvavo zaduščen.

V teh težkih razmerah 16. stol., ko sta se na Ogrskem za prestol bojevala Ferdinand in Zapolja, se je med Srbi pojavil car Ivan Nenada z odličnimi vojaškimi in organizacijskimi sposobnostmi, ki je okrog sebe kmalu zbral lastno vojsko. Nastopal je s protiislamskimi gesli, vendar je kmalo njegov boj dobil socialno noto. Zapolja in Ferdinand sta zaradi njegove moči poskušala pridobiti njegovo naklonjenost, Ferdinand mu je obljubil denar, orožje in nekdanja posestva Brankovičev, zato ga je uspel pridobiti zase. Zapolja je zato proti njemu dvignil križarsko vojno. Sprva je bil neuspešen, nato pa je z ogrskim in erdeljskim plemstvom uspel uničiti Nenadovo vojsko, v kasnejših bojih pa je bil Nenada ranjen, izdan in umorjen.

ZETA POD BALŠIČI IN CRNOJEVIČI:

Zeta je bila od Štefana Nemanje v okviru srbske države. Po Dušanovi smrti se je v 14. stol. dvignila rodbina Balšičev: Stacimir, Jurij in Balša II., ki so se povezovali z Dubrovnikom, benetkami, albanskim plemstvom ... , da bi razširili svoje ozemlje. Kmalu po začetnih uspehih niso več priznavali srbskega despota, vendar Balša II. kot voditelj rodbine ni mogel obdržati posesti.

Da bi nadomestil izgubljeno ozemlje, se je bojeval v Albaniji, vendar tudi tega ozemlja ni uspel dolgo zadržati, saj so začeli vpadati Turki. V boju z njimi je tudi izgubil življenje, in na oblast je prišel nečak njegove žene Đurađ II. Stacimirović.

Balšiči so bili vojaško uspešni zaradi ugodne gospodarske podlage. Na svojih ozemljih so gojili proso, oljke, žito, razvito je bil vinogradništvo, čebelarstvo, svilarstvo, v gorah živinoreja. Veliko dohodkov so prinesle soline, mitnine in ribolov ter dajatve primorski mest.

Zaradi turške nevarnosti se je v goratih predelih začela dvigati nova rodbina Crnojevičev, ki je imela podporo Benečanov. Đurađ je zaveznike iskal pri knezu Lazarju, v Dubrovniku in celo v Benetkah. Kljub temu, da je obvladoval le majhen del Zete, se je obdal z bliščem in vladarskim sijajem. Ko se ni več mogel braniti pred Turki in Crnojeviči, je svojo posest predal Benetkam, in v zameno dobil letno plačo, beneški plemiški naslov in vojaško pomoč ob turškem napadu. Benetke so si hotele podrediti Zeto, da bi dosegle monopol nad soljo.

Đurđev naslednik je hotel obnoviti izgubljeno posest, zato je bil v neprestanih bojih z Benečani, moral pa je priznati tudi vazalno odvisnost od Turkov. Pred smrtjo je Zeto zapustil Štefanu Lazareviću. Slednjemu Benečani niso priznali oblasti. Sklenjen mir je Zeto razdelil med obe strani.

Njegovemu nasledniku Đurađu Brankoviću ni uspelo uveljaviti oblasti v Zeti. Ko so Turki zavzeli despotovino, je Zeta ostala svobodna in zanjo so se potegovali gospodar Zahumlja Stjepan Vukčić, Benečani, Crnojeviči in Đurađ (ko je uspel obnoviti despotovino).

Z vdorom despotovih čet je izbruhnil Grbaljski upor. Kmetje so se začeli upirati Koterski-

meščanski oblasti. Meščani namreč niso pustili kmetom saditi vinogradov, da bi proizvodnjo in prodajo vina obdržali kot monopol. Benečani so podprli meščane in poleg tega zahtevali od kmetov sodelovanje pri gradnji solin in proizvodnji soli, svoj delež pa so morali prodati po vnaprej določeni ceni. Izid upora je odločil Štefan Crnojević, ki se je povezal z Benetkami in zatrl upor.

Zgornja Zeta je tako prešla pod njegovo oblast, saj je imel despot preveč težav s ponovno vzpostavitvijo oblasti v Srbiji. Poskuse, da bi jo pridobil nazaj, so onemogočili napadi sultana Mehmeda II. Ostali predeli Zete so padli pod beneško oblast.

Crnojeviće so iz Albanije ogrožali Turki, vendar je njihova nevarnost začasno prenehala, ko je tam proti njim sprožil upor Gjergj Kastriot, ki je zanj navdušil tudi Ogrsko, Benečane in Neapeljsko kraljestvo. Po njegovi smrti se Albanija ni več upirala Turkom.

Štefanov naslednik Ivan se je poskušal osvoboditi odvisnosti od Benetk, vendar je bil prešibak, zato je z njimi sklenil mir in postal beneški vojvoda.

Ivan je z Benečani sodeloval v boju proti Turkom, vendar neuspešno. Ko so Turki zavzeli Benetke, so morali sprejeti mir, po katerem je Zeta pripadla Turkom, Ivan pa je bil prisiljen pobegniti v Italijo.

Po smrti sultana Mehmeda II. so bile razmere v Osmanskem cesarstvu neurejene, kar je izkoristil Ivan in se vrnil v Zeto. Prisiljen je bil priznati turško nadoblast in dobil v upravo manjše ozemlje Črne Gore. Nasledila sta ga sinova Jurij in Štefan, pod katerima je Zeta obdržala ostanke stare državne in družbene ureditve. Črnogorske gore so postale pribežališče ljudi, ki so bežali pred Turki. Gospodarska podlaga oblasti so bila zemljišča, vinogradi, dohodki od mlinov, carine od soli in ribolova. Ti dohodki so zadostovali za vzdrževanje Zete.

Crnojevići so pospeševali tudi razvoj kulture. Jurij je ustanovil prvo cirilsko tiskarno, v kateri so bile natiskane prve knjige v cirilici. Vse so imele versko vsebino.

Jurij je tudi čakal na primerno priložnost, da bi se vključil v boj proti Turkom, ko pa je ta prišla (od francoskega kralja Karla VIII.), ga je iz ljubosumja izdal brat Štefan in Jurij je bil prisiljen pobegniti v Benetke. Oblast je prevzel Štefan, ki pa je bil le lutka v rokah Turkov. Kmalu so ga zaprli, ozemlje pa priključili k svoji državi.

PROPAD BOSENSKE DRŽAVE:

Bosna ni mogla ostati nevpletena v boj za ogrski prestol med Sigismundom in Ladislavom Neapeljskim. Bosenski magnat Hrvoje Vukčić je kolebal med obema, večina plemstva pa je podpirala Ladislava, kar je povzročilo boje in s tem pravo anarhijo.

Sigismund ni uspel utrditi svoje oblasti v Bosni, dokler ni zaradi turške nevarnosti prišlo do sporazuma. Sigismund je nato poskušal zlomiti Hrvojo, ki se je zato povezal s Turki. Spopad z Ogrsko je prinesel turško zmago in popolno spremembo položaja.

Bosenski velikaši so pri Turkih začeli iskati podporo za svoja medsebojna obračunavanja in postajali njihovi vazali. Bosna jim je plačevala letni davek.

Fevdalna anarhija se je najbolj čutila v južnih pokrajinah (Zahumlje). V tem času se je dvignil Sandalj Hranić, njegovo ozemlje je podedoval nečak Stjepan Vukčić Kosača, ki je to ozemlje še bolj približal Turkom in ga odcepil od Bosne. To je postala posebna od Turkov odvisna politična enota.

Gospodarsko so se poskušali razširiti na račun Dubrovnika – trgovina s soljo, manufaktura sukna, trgovanje s crvcem (surovina za barvanje tkanin). Ko se je hotel še ozemeljsko razširiti, se je začela vojna, v kateri so Stjepana podprli Benečani, Dubrovnik pa bosenski vladar. Dubrovčanom je uspelo v Stjepanovi rodbini povzročiti spor in ga poraziti tako, da se je njegov sin obrnil proti njemu.

Zadnji bosenski vladarji so se v boju proti Turkom naslonili predvsem na Benetke, kar je bilo koristno za obe strani (trgovina z orožjem, srebrom, azil), pa tudi na Ogrsko in papeža, saj je katoliška cerkev postala aktivnejša.

Zadnji bosenski kralj Štefan Tomašević je računal na pomoč krščanske zveze pod papežem Pijem II. in je sultanu Mehmedu II. odpovedal davek. Vendar tuje pomoči ni bilo od nikogar, zato je na tuški dvor poslal odposlanca, da bi se dogovorili za premirje. Kljub obljubi o miru je sultanova vojska napadla takoj in v mesecu zasedli celotno državo.

Ogrska vojska pod Matijo Krovinom je Turkom uspela iztrgati severno Bosno in ustanoviti banovini v Jajcu in Srebrniku – zametki vojne krajine.

Turki so hoteli dati vtis, da bodo obnovili kraljevino, zato so imenovali bosenskega kralja iz vrst Kotromaničev. Ogrska je postavila svojega kralja, vendar sta bila oba brez dejanske oblasti.

V Zahumlju se je Stjepan pomiril z zadnjim bosenskim kraljem, vendar mu je sin pobegnil k Turkom in prisiljen mu je bil dati del svojega že precej zmanjšanega ozemlja. Za ostanek so se potegovali Benečani in Ogrji, v času vlade Stjepanovega sina Vlatka pa so ga brez večjih naporov zasedli Turki.

OBLIKOVANJE VAZALNIH KNEŽEVIN NA OBMOČJU DANAŠNJE ROMUNIJE:

Transilvanija (Erdelj): od 11. stol. je bila pod Madžari in pod močnim nemškim vplivom zaradi saških rudarjev (srebro). Bila je avtonomna pod vojvodo, ki ga je imenoval ogrski kralj, samostojnost vojvod pa je bila vedno večja. V času vladavine Ivana Sigismunda so poskušali Habsburžani na vsak način uveljaviti protireformacijo, zato je prišlo do dveh velikih uporov protestantskega plemstva. Konec 17. stol. so za kratek čas prišli pod turški vpliv, po njihovem umiku pa je Erdelj postal habsburška kronovina.

Vlaška: v 11. stol. je prišla pod Bizanc, od 13. so jo osvajali Ogrji, vendar so domači fevdalci ohranili precejšnjo samostojnost. Pri tem je imel veliko vlogo vojvoda Besarab Veliki, ki je Vlaško ozemeljsko razširil še na Besarabijo. Ohranilo se je staroselsko prebivalstvo, večinoma je bil pravoslavno. Nad njihovo trgovino so imeli monopol predvsem ogrski trgovci iz Transilvanije. V času turške nevarnosti je Vlaško ubranil vojvoda Mircea Stari, ki si je uspel podrediti tudi Moldavijo. Tudi Vlad II. Drakula se je boril proti Turkom. V njegovem času je pod turško oblast prišla Moldavija, sam pa je odklonil plačevanje tributa Turkom in s tem izzval napad, ki ga je odbil z gverilskim načinom bojevanja. Nato so ga izgnali lastni veljaki, in Vlaško podredili Osmanskemu imperiju. Do začetka 18. stol. so tam vladali domači knezi, ki so jih volili fevdalci, potrdil pa jih je sultan. Nato so sultani sami izbirali vladarje.

Moldavija: je imela precej podrejeno vlogo. V 14. stol. so jo Ogrji iztrgali Mongolom, a so se domači fevdalci na čelu z vojvodo bogdanom kmalu osamosvojili. Zadnji samostojni vladar je bil Štefan Veliki, nato pa je v začetku 16. stol. Moldavija padla v turške roke.

BOLGARSKA DRŽAVA PRVA POD TURŠKO OBLASTJO:

Po smrti srbskega kralja Milutina so se odnosi skrhal. Vidinski knez Šišman je postal bolgarski car in poskušal vdreti v Srbijo, vendar je bil neuspešen. Odnosi so se izboljšali v času vladavine carja Dušana Silnega.

Ko je po njegovi smrti začela Srbija slabeti, se je to poznalo tudi v Bolgariji. Boj za prestol je zaradi vmešavanja Ogrov in Turkov močno oslabil Bolgarijo. Vzhodni del je že kmalu prišel pod osmansko oblast, zadnji car Ivan Šišman pa se je še nekaj let neuspešno trudil obraniti se osvajalcev.